Wiljandi mäss.

(Willu wõitlused.)

Jutustus Eesti wanast ajast.

A. Kümmeli trükk, Tallinnas.

1.

Mitusada aastat on sest nüüd mööda läinud ja mõistlik lugeja usub wist ilma meie tunnistuseta, et selle jutu kangelast enam elus ei ole. Aga kui ta tänapäew weel elaks, meie armastaksime teda wist niisama, kui terwe Sakalamaa omal ajal teda armastas. Waenlasi ei wõinud temal õiguse pärast ollagi; ja kui neid siiski juhtus olema, siis wõisid need ainult inimesed olla, kes tema sõpruse wäärilised ei olnud.

Kõik wanad sõnumid on sepa **Willu** kiitust täis; kõik tunnistawad järeletegemise wäärilise ühtlusega, et sepp Willu kõige priskem, jumekam, tugewam, ausam ja rõõmsam mees kogu Wiljandimaal olnud. Üks ainuke ajalookirjutaja — wist weetõbine — teab weel juure lisada, Willu olewat oma alalist rõõmsat tuju kangete jookidega alal hoidnud. Meie arwame seda tühjaks laimujutuks. Et Willu, kui tal jänu oli, kolme mehe eest jõi, see on sula tõsi; et aga Willu siis ka kolme mehe jõuga, kui tahtis, kuue mehe töö ära tegi, see on weel wähem wale. Temal ei olnud mingisugust põhjust oma head tuju kangete jookidega alal hoida. Sarnane mees nagu meie Willu, ei wõigi muud kui heas tujus olla.

Mõtelge ise: mees sündimisest saadik terwe kui kala wees, peale kuue jala pikk, keha nagu tamme tüwi, käewarred päris karu käpad, reied kui sambad, juuksed — küpse rukki wäli, nägu rööst ja hästi joones, silmad lahked ja sügawad kui suwine taewas. Kas säherdune mees wõib nukra loomuga olla? Tohoo, siis peaks ju wast selgest taewast wihma sadama!

Willu oli segamata werega maamees ja maarahwa põli oli neil päiwil wilets, nii wilets, et seda meie õnnelikus olewikus enam uneski ei mõisteta näha. Ka Wiljandi talurahwa rõõmuhallikad olid nii ära kuiwanud, et mehed ilma Willuta kergesti naermise ja naljaheitmise ära oleksid wõinud unustada. Nende igapäewane elu oli läbistikku raske orjus witsawuhina ja piitsahoopide saatel. Puhkamise ja meelelahutamise ajad olid need, kus talupojad oma karedate isandate wõi riisujate naabrirahwaste eest laantesse ja rabadesse pakku jooksid, kus nälg, katk ja kiskjad elajad neile paremat põlwe pakkusid. Kas see ime on, et niisugusel ajal inimeste naljasooned kuiwasid ja naeruriistad, harjutamata jäädes, nõnda ära roostetasid, et pea enam liikudagi ei tahtnud? Meeleäraheitmine kattis kui tihe ämbliku wõrk eestlaste elu. Seda lõbusam oli muidugi ämblikute põli.

Nüüd ei olnud aga sepp Willu ei Saksa ega Daani sugu mõisnik, ei orduüütel ega preester, ei munk ega ristisõitja — ühe sõnaga, Willu ei olnud ämblikute killast, aga siiski oli tema elu pealt näha lõbus ja õnnelik. Waatame, kuda see wõis sündida.

Terwe eestlaste maa seisis sel ajal paljude walitsejate all. Harju- ja Wirumaa kuulsid Daani kuningate sõna, wõi õigemalt ütelda, ei kuulnud kellegi sõna, sest et sealsed mõisnikud tegid, mis ise tahtsid; Läänemaal wa-

litses Lihula piiskop, Tartumaal Tartu piiskop; Saaremaa oli Saksa ordu ja sealse piiskopi wahele ära jaotatud; kõik muud endiste wabade eestlaste maajaod olid Saksa rüütliordu omad. Nimetatud isandad laskfid eneste maid osalt ise harida, osalt andsid nad maa ja selle peal elawad talupojad oma wasallide wõi alamate kätte, kes enamasti rüütli-, harwa Saksa kodanikuseisusest olid. Nendest ordu ja piiskoppide wasallidest on pärastine Eesti-, Liiwi- ja Kuuramaa rüütliseisus wälja kaswanud.

Eestlased ei olnud 14-da aastasaja hakatusel Saksa ordu ja piiskoppide maadel nime poolest weel kõik täied pärisorjad. Pärisorjadeks pidi üksi neid tehtama, kes pärast ristimist weel ristiusust taganesid. Nüüd olid aga peaaegu kõik eestlased enam kui ühe korra paganausku tagasi langenud, sest et ristiusku keegi neile arusaadawaks ega armsaks ei teinud. Nõnda olid siis wist juba kõik eestlased, kui mõned tosinad maha arwame, tõe ja nime poolest oma usuõpetajate pärisorjadeks saanud. Kes kogemata weel nime poolest waba oli, sellel polnud suurt põhjust oma wabaduse pärast rõõmustada. Wõõraste sandate silmas oli ta ikka põlatud talupoeg ja oma rahwa meelest pealegi isamaa äraandja.

Sepa Willu esiwanemad olid ikka esimeste seas olnud, kes ennast ristimise weest puhtaks pesid, nii pea kui ristijad selja pöörasid. Selle pärast oli Willu pärisorjade wõsu ja ise Wiljandi lossi pärisori. Siiski oli ta orjust ainult lapsepõlwes tunda saanud. Kehajõu ja näidatud osawuse pärast oli teda häda ajal sõjameheks wõetud ja ordurüütlite seltsis oli ta wenelaste, poolakate, leedulaste ja piiskoppide wastu sõdinud. Ta oli tark ja wapper sõjamees, kellest karutükka räägiti. Oma peremehe,

Wiljandi komturi*) Goswin Herike, oli ta korra leedulaste keskelt wälja raiunud, aga selle juures ise wangi sattunud. Wangist pääsis ta imelikul wiisil lahti ja põgenes Saksamaale. Siin õppis ta peenema sepakunsti selgeks ja käis keiser Ludwigi wäega Itaalias, kus papistid ta walusaid põhjalase hoopa kaua mälestasid. Rändamisehimu kihutas teda maast maasse; kui tugew sõjamees ja osaw sõjariistade sepp oleks ta pärisel wõõrale maale wõinud jääda ja toredasti elada. Aga igatsus isamaa järele ärkas ja läks aegamööda nii tungiwaks, et sepp Wiljandisse tagasi tuli ja ise ennast jälle orjusesse pakkus. Komtur Herike oli aus mees ja mõistis tänulik olla. Ta ehitas oma elupäästjale linna sisse sepapaja ja andis selle täiesti Willu hooleks; orjapäiwi ei nõudnud temalt keegi. Aga Willu ei wõinud kõrgete kiwimüüride wahel elada; ta hakkas kõdunema ja läks laisaks. Siis laskis komtur talle ligi kaks penikoormat Wiljandist eemale, põlise laane keskele, wana Pärnu maanteele uue sepapaja ehitada.

Siin tegi Willu nüüd juba wiiet aastat tööd; ta nimi oli kaugele üle Sakalamaa piiride kuulsaks saanud. Liiwi landmeister**) Eberhard von Monheim ise oli tema töökoda waatamas käinud ja tema juures enesele mõõga teha lasknud, millega, nagu mitmed tahtsid näinud olla,

---

*) Komturid olid suuremate ordulossíde pealikud ja ümberkaudsete maakondade walitsejad; Goswin Herike (wanem) — pärastine Liiwi landmeister.

**) Landmeister — maawalitseja. Neid oli Saksa orduriigis kõigest kaks: üks Preisimaa, teine Liiwi- ja Kuuramaa jaoks. Nad olid orduriigi ülema walitseja hochmeistri järele kõige kõrgemad riigiametnikud.

rauda laastudeks wõidi raiuda. Sepp tegi kõige peenemaid töösid ja wõttis nende eest ka rikaste käest head hinda. Tingimine ja nurisemine ei aidanud põrmugi; oli sepp kord hinna nimetanud, siis oli ta wähema pakkumise wastu kurdim kui surnu pealuu. Wägiwald, mis sel ajal meie maal kõiki asju õiendas, ei olnud siin ka mitte kohane, sest sepp ja tema kolm selli olid kõwad mehemürakad ja mõistsid ainult seda nalja, mida nalja pärast tehti; pealegi seisis sepp wägewa komturi ja landmeistri enese kaitse all. Wiljandi lossi jaoks tegi ta maksuta tööd, ja kui mõnel talutaadil kabjarauda wõi tosin latinaelu waja oli, siis sai ta neid sepa käest sagedasti Jumala muidu ja paraja lonksu õlut peale kauba.

Kibedal sõjaajal läks ka sepp oma komturiga sõtta ja tegi siis waenlaste pealaed oma glasiks; aga sest saadik, kui ta oma käewarre jõudu wõõral maal raudriietega ehitud sõjameeste kallal oli proowinud, ei teinud wõitlemine poolmetsaliste leedulastega talle enam suurt nalja.

„Tappa mõistab iga lurjus," ütles sepp selle asja kohta. „Kui kangem nõrgema kallale läheb ja ta maha notib, siis ei ole see kellegi sõdimine, ja mina seda ei salli."

Nõnda oli sepp, ehk küll nime poolest pärisori ja pealegi waljude isandate pärisori, siiski nii waba mees, kui keegi muu Liiwimaaal. Ta ei tundnud wägiwalla kartust ega raskeid elumuresid. Suguwendade wilets põli ei teinud temale suuremat südamewalu. Ta kergitas nende häda, kus wõis, elas aga ise isandatega heas sõpruses. Tema sõna maksis talupoegade ees palju, aga ta ei olnud oma mõju iialgi kurjasti pruukinud, ei ninameheks püüdnud saada ega suuri asju juhtima hakata. Isamaa kõrgemad saatused jättis ta Jumala ja walitsejate hooleks.

Hea õnn ja usin töö olid Willu jõukaks meheks teinud. Wäljaspidist uhkust ei armastanud ta teha, waid kandis talupoja riiet, nagu seadus seda allaheidetud rahwastelt nõudis. Aga tal oli oma wäike maja sepapaja juures ja maja sees oli tal palju ilusaid ja haruldasi asju, nende hulgas ka üks õppinud kokk ja majapidaja, kelle ta ise kaugelt maalt kaasa oli wõtnud. Peaaegu igal aastal käis sepp korra wõõral maal, osalt ordu, osalt oma enese tarwiduste pärast. Sealt tõi ta siis muu kraami seas ikka ka mõne waaditäie head marjawiina kaasa. Saksa keel oli tal selge kui wesi ja nii wõis ta omas majas ka kõrgeid külalisi wastu wõtta ja tehtud töö peale ise liiku anda. Rändamise lust ei wähenenud tema sees, ehk küll reisimine sel ajal hea tüki raskem ning hädaohtlikum, kui praegu, ja sepal sagedasti suurt- ja wäikestsugu röömlitega tegemist oli. Oli reisihimu täidetud, siis tõttas sepp palawa igatsusega jälle koju ja kiitis paganate ja kristlaste jumalaid, kes talle nii armsa ja ilusa maa kinkinud.

Siis põrus jälle maapind ta wägewate hoopide all, löötsad mühisesid, taotaw raud purtsas tuld ja ümberkaudne mets kajas südamlikust naermisest, mida sepp oma naljakate reisilugudega kuuljatelt wälja meelitas. Kes siis Willu peale pilgu heitis, see ei läinud temast sõnalausumata mööda; kes Willuga kord lõbusa sõna oli wahetanud, selle meel läks rõõmsaks, ja kes Willuga kord rõõmus oli olnud, see jäi tema sõbraks igawesti. Talupojad kogusid end trobikondade kaupa sepapaja ümber, oma suguwenna õnnelikku põlwe imetsema ja tema imelikka sõnumid wõõrastest maadest ning rahwastest kuulama. Aga ka suured saksadki jäid mööda sõites seisatama ja mõnigi peene pihaga rüütlipreili unustas tema pärast

hädaohu, mis kallitele kuubedele lendawate sädemete poolt ähwardas. Ühe sõnumi järele olewat koguni komturi wennatütar, kui ta seppa esimest korda silmitsenud, järgmisel ööl niisugust unenägu näinud, et, kui ta seda oma pihtiisale üles tunnistanud, see auline isand wäga tõsiselt pead olla raputanud.

Kui lõpetuseks weel nimetame, et sepp Willu poismees wõi koguni wanapoiss oli — kui kolmekümnekahe aastast meest nõnda wõib nimetada — siis on lugejal tema täieline pilt käes.

2.

Oli südatalwe aeg, kui Willu ühel päewal, pärast lõunat, töö sellide hooleks jättis, näo puhtaks pesi, oma kõige parema wammuse selga tõmbas, ankrukese kõige kallimat Prantsuse marjawiina kaenlasse ja tee jalge alla wõttis. Tee wiis põlisest metsast läbi ja ei olnud muud kui kitsas, sügawa lume sisse tallatud rada. Tallajate jälgi wõidi kergesti üht teisest lahutada; neid oli kõigest kõiki kolme sugu: Ühed olid määratu suured ja sügawad, neid wõis Sakalamaal üks ainuke mees teinud olla, ja see oli sepp Willu ise. Temast öeldi, et kui tema korra üle wälja kõnnib, siis on maantee walmis. Teised jäljed olid niisugused, et neist aru ei saadud, kas nad naiste- wõi meesterahwa omad olid. Kolmandad jäljed aga wõisid ainult naisterahwa ja pealegi wäga õrnade ja tillukeste jalgadega naisterahwa tehtud olla. Sepp otsis hoolega neid jälgi ja hoidis ennast nende peale astumast. Olid jäljed tüki aega nagu kadunud ja tulid korraga jälle nähtawale, siis naeratas sepp kõige näoga. Ümberringi

kohises kõrge kuusemets, nagu ta wanal ajal suuremat jagu Eesti pinnast kattis. Inimeste teeradast käisid põigiti wahel metselajate jäljed läbi, millest arwata wõidi, et mets mitte hädaohuta jalutamisepaik ei olnud.

Sepp kõndis nii tuliselt, et õhk kõrwadest mööda wuhises, aga siiski läks terwe tund aega mööda, enne kui ta seatud sihile jõudis. See oli üksik talu, mis ühes kõrwaliste hoonetega kõrge palkaia keskel metsa serwal seisis. See oli Risti talu ja tal oli isemoodi ajalugu.

Ennemuiste oli siin lähedal wana eestlaste kants olnud. Kants wõeti sakslaste poolt tormiga ja tema kaitsjad tapeti selleaegsete misjonääride wiisi järele puhtalt ära. Üks ainukene pagan mõistis nii haledasti armu paluda, et teda elusse jäeti ja ristiti. Mees ei saanud küll uuest usust sugugi aru, aga ta jäi kindlasti usutoojate üleloomulise wäe ja wõimu sisse uskuma. Kantsi sisse pandi salk Saksa mehi ja ristitud maamees jäi sulasena nende hulka elama. Hiljemini wõtsid paganad kantsi tagasi ja häwitasid omalt poolt kõik sakslased puhtasti ära. Üksi ristitud maamees leidis armu, üteldes, et ta ainult wägiwalla sunnil ristiwett olla wastu wõtnud. Mees arwas õigesti, et eestlaste asjad nurja minemas olid, ja jäi salamahti wõõrastele truuwiks. Tema sobitusel said sakslased kantsi kerge waewaga jälle kätte ja häwitasid ta seekord hoopis ära. Tänu pärast jätsid nad ümberkaudse maa äraandja omaks. Tema ja ta järeltulijad jäid wabadeks ordu alamateks, kellele nad ainult kümnest maksid ja sõja ajal wäes teenisid. Nad mõistsid oma haruldast seisupaika suure wisadusega hoida. Küll katsuti hiljemalt mitu korda nende käest maid ja priiust rööwida, aga nad mõistsid ikka kiusajate käte alt wälja libiseda.

Umbes kakskümmend aastat enne meie jutu algamist

oli Wiljandi komtur Herike selleaegse Risti talu peremehega, olgu kogemata wõi meelega, riidu läinud ja ähwardas talu ära wõtta ning terwet perekonda orjadeks teha. Õigust ei olnud tal selleks küll sugugi, aga kes sel ajal õigusest hoolis? Komtur laskis ühe hulguse läbi, keda Risti talust wälja oli aetud, tunnistada, et sealsed inimesed ebajumalatele olewat ohwerdanud, lossi papp wandus neid kui usufalgajaid ära ja — kohus oli mõistetud. Risti talu omanikud olid nüüd seaduse järele komturi pärisorjad ja see wõis nendega teha, mis tahtis. Nüüd oli häda suur. Kawalus üksi wõis weel wägiwalda wõita.

Sel ajal elas Risti talus noor ja imeilus neiu, nimega Krõõt, peremehe kauge sugulane. Teda seletas peremees, kes lapseta lesk oli, Risti talu pärijaks ja saatis ta suurte kingitustega wihase komturi juure, oma pärandduse pärast armu paluma. Ordu seaduse järele ei tohtinud komtur küll kedagi naisterahwast enese ligi sallida ega oma enese emale ega õelegi suud anda; aga keegi ei wõinud teda keelata ilusa näoga waeselapse palweid kuulata ja ennast neiu pisarate läbi liigutada lasta. Komturi liigutus oli nii suur, et ta neidu enam tagasi ei lasknudki minna ja Risti talu rahwale nende tegemata patud andeks andis.

Ilus Krõõt elas pool aastat lossis, tuli siis ühel päewal jälle Risti talusse tagasi ja sai komturi armuliku soowi järele peremehe naiseks. Juba kolm kuud pärast pulmi tõi ta kaksikud ilmale, ühe poja ja ühe tütre. Et see nii kähku sündis, on ime, aga weel imelikum on see, et peremees ega perenaine selle ime pärast mitte sõnagi ei raisanud. Mõlemad näisid täiesti rahul olewat. Aga kui lapsed kaswasid, ilma et uut sugu juure oleks tulnud, hakkas Risti peremees nukrust põdema. Lapsed olid pris-

ked ja kenad kui kannid, aga siiski ei wõinud isa ilma meeleärituseta neid waadata. Ta näis neid enam kartwat kui armastawat; iialgi ei julenud ta neid sülle wõtta ega paitada. Peremehe meel läks weel nukramaks, kui ta igapäew selgemini nägi, et Krööt lapsi wäga palawasti, teda ennast aga wäga leigelt armastas. Krööt oli oma lossis olemise ajal sakste peenema wiisiga harjunud ja nende waimu enese sisse imenud; eestlasi põlgas ta kui tooreid talupoegi, kes tema imelikust, weel wanaski põlwes nähtawast ilust suurt lugu pidada ei mõistnud. Waene peremees hakkas põdema, heitus sängi, tõrjus lapsi hirmuwärinaga enesest eemale, jampsis wäga kentsakalt ei tea missugustest Saksa lastest, wandus ennast ja naist maa põhja ja õhkas oma tumestatud hinge wiimaks higistades ja ahastades wälja. Krööt jäi leseks ja kaswatas lapsed, keda ta hullupööra armastas, Jumala ja sakste kartuses üles.

Kaksikud olid nüüd üheksateistkümne aastased. Wend Priidu oli kena, sirge noormees, päris Saksa näomoega ja käharate juustega, loomu poolest kergemeelne, suur wõrukael, laisk ja hea südamega. Tema kõige armsam ajawiide oli mööda metsi ja külasid luusida, metselajatega sõdida ja külaneiudega naljatada. Õde Mai — ema üksi hüüdis teda ikka täie nimega Mariaks — oli ema nägu, niisama ilus, aga weel peenemate joonte ja liikmetega. Maie silmad olid lahked, nägu tõsine ja mõistlik, käte nahk sile kui siid, sest et ema neid mõne Saksa sugu wäimehe tarbeks püüdis hoida; pikem ja peenem riie, kui muidu talutüdrukutel, kattis Maie jalgu, aga meie tunneme neid juba nende jälgedest.

Nii oli koht ja nõnda olid inimesed, kelle juure sepp kange tuhinaga tõttas.

3.

Willu ei tõstnud enne pead, kui ta järsku klomaka õuewärawa ette seisma jäi. Ta tõmbas sügawasti hinge ja ootas mõne silmapilgu, enne kui käe wärawa külge pani. Leides, et seestpoolt palgi sarnane riiw wärawale ette oli tõmmatud, hüüdis ta oma meelest kaunis õrnasti, hirmuga lähemate puude okstelt pelguwate wareste meelest aga küllalt käredasti:

„Ae, ristirahwas, tehke wäraw lahti!"

Õue poolt ei olnud häält ega liikumist kuulda.

Sepp kordas hüüdmist nii südikalt, et wareksed hoopis teise metsa lendasid.

„Tohoo, mis sa märatsed?" kõlas korraga noor ja wärske mehehääl otse sepa pealae kohal. Willu tõstis silmad sügawa imestusega taewa poole ja nägi noort meest, kes kakſiti wärawa kõrgema posti otsas istus ja temale naerdes oma walgeid hambaid näitas.

„Priidu!" hüüdis sepp. „Waata poissi, kuhu ta söge ei roni!"

„Sinu sõna ei ole selge, sest ma ei tea, kes see poiss siin peaks olema," ütles Priidu, kes seda ei sallinud, et temale ta habemepuudust otsekohe wõi kaudselt meelde tuletati. „Et mul selge ja küps mehe mõistus on, näed sa sellest, et ma rasket wärawat lahti ei hakka kangutama, waid kergema waewaga üle ronin."

„Päris poisi tembud," naeris sepp sõbralikult. „Kuhu sa siis nüüd selle puhuga tahtsid rännata?"

„Wõi minagi seda tean?" oli Priidu kergemeelne wastus; ja peeneid mokki kelmikalt muigutades lisas ta juure: „Kuule, ütle mulle õige, mis leidust sa nii suure hoolega oma jalge eest otsisid, et mind siin ülewal ammugi ei näinud?"

Sepp ei wastanud selle küsimise peale midagi, waid lõikas kurja näo.

„Mis sul seal ankrus on?" küsis Priidu.

„Tee wäraw lahti, külap siis näed. Kas ema on täna paremas tujus?"

„Kui sul ankrus head asja on, wast siis ema tuju ka paraneb; praegu on ta sinu peale wäga kuri," teatas Priidu murelikn näoga ja kadus posti otsast.

Wäraw ähkis ja kriiksus Priidu kannatamata käte all. Sisse astudes oleks sepp peaaegu komistanud. Asi, mis tema jalga oli takistanud, seisis mitu sammu eemal, maja ukse läwel; takistuse nimi oli Mai ja Maie nägu õhkus sel silmapilgul nii paliu lahkust ja soojust wälja, et Willu meelest talwise külma tundmus kadus ja tema südamesse suwise pühapäewa rahu asus. Kumb enne kummagile käe wastu sirutas, kumb enne ilma mingisuguse nähtawa põhjuseta magusasti naerma ja siis jälle sügawa tõsidusega kõige tühjemat juttu westma hakkas — see jääb seletamata küsimuseks. Nad seisid käsi käes, waatasid teine teisele otsekohe silmade sisse ja olid wäga heas tujus. Samal ajal weerles kalli wiina ankur mööda libedat õuet ja oleks wist hoopis unustusse jäänud, kui mitte Priidu teda halastades oma hoole alla poleks wõtnud ja kohe prunti wälja kiskuma hakanud.

„Maria! Aga Maria!!" hüüdis wihane hääl ukse wahelt.

Seal seisis teine Mai, kuid wananenud näoga, kräsus kulmudega ja tigeda pilguga.

„Taewake, kas minu Mai peaks ka wana poole niisuguse näo saama?" sähwis mõte sepa peaajust läbi. Üks pilk Maie silmi tegi talle selle mõtte lolluse kohe selgeks ja sundis teda Maie kätt salamahti suruma.

„Maria, ega sa kurt ole?“ käratses Risti Krööt paisuwa wihaga. „Kohe lase sepa käsi lahti ja tule tuppa! (Mai täitis esimest käsku, aga mitte hirmuga, waid wagusa naeratamisega.) Ja sina, Willu, kuda julged sa enese häbemata nägu weel minu ees näidata? Alles tunaeila wihastasid sa mu surmani ära. Peenike Saksa rätsepp Hadubrand Flittergold tuleb meid waatama, kingib Mariale kalli kaelarätiku, austab meid kõiki oma lahke kõnega, otsekui oleksime meie tema wäärilised! Minu süda sulab nähes, kui sügawasti ta Mariat austab, kui õnnelikuks ta teda teha püüab. Seal tuled sina nagu kuri waim oma rumala ninaga wahele, hakkad ausat meest narrima ja pilkama ja peletad wiimaks isanda, kelle küünemusta wääriline sa ei ole, majast wälja.“

„Kes teda käskis minna?“ küsis sepp õlasid kehitades.

„Kas tema pidi ennast sinusugusest pilgata laskma?“

„Ega temagi suu seotud olnud.“

„Pidi sinuga wist nägelema hakkama? Ta ütles õiglase uhkusega, et orjale muud wastust waja ei ole kui keppi.“

„Seda ta ütles wist üsna tasakesti?“ naeris sepp.

„Kahju, et ta minu käest keppi ei tulnud küsima,“ lisas Priidu laisalt juure.

„Wait!“ kärgatas ema lõkendawail silmil. „See püsti pagan on sind waest tallekest juba nii palju rikkunud, et tema moodi haukuma hakkad. Sina tahad noor peremees olla ja aitad oma maja teotajat hirwitada? Tule, taewas, appi! .. Aga seda ma ütlen, et mina seda enam sallida ei taha. Ei taha, ega taha! Kas kuuled, Willu? Edespidi jää parem meile tulemata! Sa saadad meid otsekohe hukatusesse. Meie kõige ausamad sõbrad

peletad sa ära, Priidust teed sa joodiku ning hulguse ja Mariale pistad sa rumalad mõtted pähe..."

„Pai ema, ole wait!" palus Mai punastades.

Aga Kröõt oli tõrelemise tuju sees, kus waigistamine otse niisama mõjub kui kasetoht tules. Ta hakkas seppa weel waljemini hurjutama ja wälja tõrjuma. Waene Willu seisis pea norus ja kahewahel. Naisterahwa kisa teeb just kõige wahwamaid mehi kõige kergemini araks. Kergesti oleks wõinud nii juhtuda, et meie hiiglane wiimaks plehku oleks pannud, kui mitte Priidu õigel ajal päästjana ep oleks ilmunud. Priidu oli wiinaankruga tuppa lipanud, seal kannu magusa marjawiinaga täitnud ja astus sellega nüüd ema ette:

„Joo, ema, aga nuusuta enne! . . . Aeh, kas on hea?"

Kröõt oli komturi wõõrsil wõõramaa wiinasid tundma ja neist lugu pidama õppinud. Magus lõhn, mis ta ninasse puutus, jahutas tema wiha silmanähtawalt.

„Kust sa seda said?" küsis ta peaagu lahke näoga.

„Joo enne, külap siis aru saad," wastas Priidu.

Kröõt wõttis lonksu, muigutas mokki, wõttis teise lonksu, naeratas, wõttis kolmanda ja kiitis wiina heaks.

„Niisugust wiina jääb Liiwi landmeister alles himustama," seletas Priidu tõsiselt ja jõi kannu tühjaks. „Niisugust wiina on terwel Liiwimaal ainult ühel mehel ja see on Liiwimaa kõige parem mees. Seal ta seisab, alandlikum kui sulane, ja ootab paremat tänu, kui ta seni meie käest saanud."

„Nii head wiina ei ole sepal ilmaski olnud," ütles Kröõt moka otsast, aga siiski juba ilma tigeduseta.

„Nii head mitte, aga halba ei ole tal ka iialgi olnud," tõendas Priidu südame põhjast.

„Katsu nüüd asja!“ pilkas Krööt, kelle tuju ikka pahanes, kui ta nägi, et lapsed sepa eest seisid. „Kes ta wiinasid on palunud? Muudkui sind õpetab joodikuks. Tema suur wiinatundja! Kassi saba alla! W'a sepp pole iialgi wee ega wiina wahet tundnud ega ole ka ta wiinad tea mis.“

See oli kannatliku Willulegi liig.

„Minu wiinad ei ole tea mis?“ hüüdis ta äkilise wihaga. „Mina ei tunne wee ja wiina wahet? Kas sa tead, Risti Krööt, et sinu suu selle wäärt ei ole, mis sa praegu oled rüübanud! Päh, tema ütleb „tea mis!“ Oh sa wiimane tont! Mina ei tunne wiina! Pagan wõtku, kui see wiin mitte kõige parem ei ole, mida Jumal on kaswada lasknud, siis ei pea ka keegi temast tilka enam saama. Priidu, too ankur wälja! Ma wiskan tühja wee maha, külap siis mäletate, mis magu ta oli. Too ankur siia, Priidu!“

Igawesti jääb tõeks, et naisterahwa mõtteid keegi surelik ette ei tea arwata. Armu ja hirmu jagawad nad silmanähtawalt mõne kõrgema wäe sunnil, ja wanad germaanlased pidasid neid sellepärast õigusega peaaegu jumaliku au sees. Kes oleks, näituse pärast, ette wõinud kuulutada, et Kröõda mõru nägu sepa turtsumise ja ähwardamise juures järk järgult mahedamaks pidi minema? Nähes, et sepp tõesti wihane oli ja et Priidu tema käsu täitmiseks tuppa tahtis minna, sasis Krööt Priidu sabast kinni, wälgutas kelmikalt naeratawaid silmi sepa poole ja ütles lahkesti noomiwal häälel:

„Sinul kohe ikka tuli takus, Willu. Kas meesterahwas tohib n'a kärsitu olla? Ma naljatasin ... Kuule, kas sul seda wiina weel palju on? On küll? Mai, mine

pane mett ja leiba lauale! Ehk soendab sepp selga ja wōtab pisut hingepidet."

Krööt kadus ukse taha ära ja Priidu ning Mai talutasid sepa poolwägise elutuppa. Perenaine ja wiina-ankur olid nagu tina tuhka kadunud. Noortele inimestele ei teinud see suuremat walu. Pea täitis nende rōōmus wadin ja naer terwet tuba. Kōigest oli näha, et need kolm inimeselooma isekeskis wäga suured sōbrad olid.

Küll oli Risti Krööt katsunud ümberkaudsetest mōisatest ja Wiljandi linnast alamat Saksa sugu rahwast oma majasse meelitada ja oma lapsi nende noorema sooga sōbraks teha. „Hantwärgid" tulid ka wahel jōuka perenaise toitu maitsma ja sealt seda wōi teist kinki kaasa wōtma, waatasid aga siiski üle ōla „wabade talupoegade" peale ega kutsunud neid iialgi oma juure wōōraks. Priidu ja Mai olid sest ammugi aru saanud ja ei läinud omalt poolt kedagi taga otsima. Maiel oli noorte meeste seas palju kumardajaid, aga linna noorsandad liputasid ainult tema ilusa näo ees saba ja talupojad roomasid tema wabaduse ja rikkuse ees kui ussikesed. Sepp Willu üksi armastas teda kui omasugust inimest ja kena, tarka tüdrukut. Kas Maieke seda nägi wōi mitte, on teadmata; teada on nii palju, et Mai igakord, kui sepp Risti talusse wōōraks tuli, oma ema meelest üleliiga elawaks ja wahel koguni wallatuks läks . . . Priidu silmas oli sepp kōige mōnusam mees temast tuntud maailmas; ta aeles päewade kaupa sepapajas pingi peal ja silmitses imestuse ja aupakkumisega, kuda töö sepa käte all edenes; siis tuli wast ka Priidule himu tööd käsile wōtta, mida ta muidu kui surmarohtu wihkas ning pōlgas. Sepal jälle oli, nagu öeldud, pool maailma sōpru

täis, aga kellegi juure ei tormanud ta nii määratute sammudega, kui Risti talusse.

Kus inimesed õnnelikud on, seal ei armasta nad suurtest asjadest ega sügawast tarkusest kõneleda. Ka meie sõprade jutt oli sel puhul nii tühine, nende rõõm tõsise waatleja silmas nii lapselik, et sest laiemalt rääkida ei maksa. Tühi jutt ja naer kestsid nii kaua, kuni perenaine jälle nende keskele ilmus. Krõõda silmad hiilgasid ilma nähtawa waimustuse põhjuseta ja ta keel käis pisut kangesti; tuju näis esiotsa kaunis hea olewat, läks aga kohe tusaseks, kui ta nägi, et sepp ja Mai nii teine teise ligidal istusid, et kõige peenemgi Saksa rätsepp nende wahele ei oleks mahtunud.

„L—lõpetage ju oma hirnumist!" käratses perenaine. „Häbi sulle, Maria! Kohe mine waata, mis kuduja teeb!"

Mai tõusis sõnakuulelikult üles ja läks teise tuppa.

„Miks te ikka w'a maakeelt jahwatate?" taples perenaine edasi. „Oleks sest Willust wähemast nii palju kasu, et mu lastele Saksa keelt õpetaks! Te saate ju kõik t'ast aru, miks te siis ilmaski ei räägi!"

„Ega meie saksad ole," urises Priidu.

„Saksad ole!" osatas Krõõt. „Waata nokameest! Sina palju tead, mis sa oled! Kui sa Saksa keelt räägiksid, siis näeksid kõik kohe, et sa pärisori ei ole."

„Saksamaal on kõik pärisorjad — sakslased," ütles sepp. Kahju küll, et ta seda ütles, sest nüüd oli Krõõdal põhjus käes otsekohe tema kallale kippuda:

„Katsu mul suurt Saksamaa tundjat! Tahad wist uhkustada, et sa mööda Jumala ilma hulkumas oled käinud? Mis sa siis nüüd õige enesest arwad? Äh? Rumal ori sa oled ja seks sa jääd. Armust on sind natuke wallali

lastud — nüüd tema suur ninamees! Waat' sulle! Oma silmigi ei tohiks sa meie, kui wabade inimeste poole üles tõsta!"

„Kuule ema, ilma sinuta oli meil siin üsna mõnus istuda," ütles Priidu haigutades.

„Wait!" kärgatas ema. „Sina seisad alati tema eest, aga selle peale sa ei mõtle, et ta sinu kuriwaim on. Ilma temata oleksid sina ammugi kõikide wiisakate noorsandate sõber ja Marie peene hantwärgi pruut. Mis ta siin waritseb? Mis sa meist tahad, sepp? Oled sa tõesti nii juhm, et sa Mariat omale loodad saada?"

„Olen ikka nii juhm," ütles sepp alandlikult.

„No siis jää ka juhmiks!" kilkas Kröõt. „Sina narukael julged Saksa rätsepat pilgata? Kas sa tead ka, mis see tähendab: Saksa rätsepp? Temal pole muud waja kui sinu peale kaebada, ja sind pandakse tulist rauda kandma ja poodakse wõllasse. Oma põlwede peal pead sa temalt andeks paluma, et teda oled pahandanud."

„Oleks ta seda selge sõnaga nõudnud, eks ma seda siis wist oleks teinud," naeratas sepp.

„Aga ta pani plagama," lisas Priidu juure.

Kröõt oli nii wihane, et ta mõnel ajal oma osawat keeltki ei saanud liigutada. Et aga wihane naisterahwas ikka midagi peab tegema, siis kahmas ta nurgast luua kätte, astus sellega otsekohe sepa ette, püüdis teda ühe pilguga elusalt ära põletada ja karjus, kui keelepaelad jälle lahti peasid, inetu häälega:

„Kasi siit wälja ja ära näita oma nägu enam!"

„Ära tule meest narrima," ütles sepp pahaselt ja lükkas luuawarre, mis kardetawal wiisil tema nina all wibas, nii järsku kõrwale, et warss ja wihane naene õhu sisse rõnga kriipsutasid. Selle peale pani sepp kaapkübara

pähe ja läks sõnalausumata wälja. Priidu tahtis ta järele lipata, aga ema ei lasknud teda uksest wälja. Warsti kuuldi õuest wärawa raksumist ja tagant toast tasast nuuksumist . . .

Hakkas juba pimedaks minema. Sepp Willu sammus tuntud teerada mööda kodu poole. Ta jalad ei tuletanud enam tiiwu meelde, waid liikusid raskelt ja laisalt. Küll wahtis ta jällegi enese ette maha, aga seekord ei otsinud ta tillukesi jälgi ega naeratanud, kui üks neist kogemata silma puutus.

Kümme minutit wõis ta sedawiisi kõndinud olla, kui ta enese selja tagant rutuliste ja kergete sammude krabinat kuulis. Ümber waadates nägi ta Maie tulewat.

„Willu!" hüüdis tüdruk nõrga häälega ja wiiwitas sammu.

Sepp ei liikunud paigast.

Mai tuli ligemale, pikkamisi, kartlikult. Kui ta sepa ees seisis, nägi see poolpimeduseski, et tüdrukul punaseks nutetud silmad olid.

„Mis sul arus, et nii hilja weel pimedasse metsa jooksed?" taples Willu karedasti.

„Tahtsin näha, kas sa wihane oled," wastas Mai aralt naeratades ja naisterahwaste wiisi järele mehe silmist seletust otsides.

„Olen jah wihane," turtsus Willu. „Ega ma koer ole, et mind malakaga uksest wälja aetakse."

„Ära pahanda, Willu," palus Mai. „Ega ema nii kuri ole kui ta näitab. Waata, kui sa teine kord jälle tuled, siis on ta seda lahkem."

„Enam ma ei tule."

„Ei tule?"

„Mitte jalaga."

„Siis sa oled ikka tõesti wihane?"

„Olen jah."

„Kas minu peale ka?"

„Ei, sinu peale ei ole, aga... ma ei tea, kuda ma pean ütlema... sa ei ole mulle praegu mitte nõnda armas, kui muidu. Waata, sa oled täiesti oma ema nägu ja see paneb mind mõtlema. Kui ma täna tema kurja nägu nägin ja ta alatut mõnamist kuulasin, tuli mulle see kentsakas mõte, nagu oleksid sina ise see olnud, nagu wõiksid sina ka niisuguseks saada. Tont teid naisi teab! Ma ehmatasin isegi ära, nii et süda walutama hakkas. Praegugi walutab, ja pea on kurwi mõtteid täis. Mina ei teadnud siiamaani mingisugust wahet sakste ega maa-inimeste wahele teha, aga teile laulab ema igapäew ette, et saksad üksi inimesed ja meiesugune paljas loom olewat; ehk mõjub see pikkamisi ka sinu ja Priidu peale, ja teie hakkate mind ka alatuks pidama."

„Sa ei armasta mind enam? küsis Mai surеja häälega.

„Ei ma tea isegi ütelda," kostis sepp mõttes.

„Noh, Jumalaga siis."

„Jumal kaasa."

Kumbki ei tahtnud enne paigast liikuda.

Mõned silmapilgud wältas sügaw waikus. Mõlemad seisid nagu tardunult ja wahtisid Jumal teab kuhu pimedasse metsa. Waikus läks õudseks, piinlikuks ....

„Head ööd, Willu!"

„Head ööd, Maieke!"

Sumi krabises wähekese, nagu oleks keegi jalgu wahetanud. Sepa kehast käis wärin läbi. Lähemal silmapilgul surus ta sooja, tuksuwat keha oma rinna wastu ja

kaks pehmet käewart punusid endid kui sitke ja sile madu tema kaela ümber . . .

Taewast kustus wiimne ehakuma ja paks pimedus kattis metsa, kui sepp Willu ja tema Maieke käsi käes Risti talu poole tagasi rändasid. Metsa sõrwal oli lahkumine

„Et sa mind mu ema näo pärast wihkama ei hakkaks, siis on parem, kui sa nii pea meile ei tule," ütles Mai, kümnet korda Jumalaga jättes.

„Aga kuda ma sind näha saan?" päris sepp murelikult.

„Eks mina siis pea ikka sinu juure tulema," wastas Mai õnnelikult naeratades.

Üheks silmapilguks sulasid mõlemad kujud nii täiesti kokku, et neid pimedas üheks kehaks wõidi arwata. Siis lagunes must kogu jälle kahte jakku, millest suurem metsa wahele kadus, kuna wähem weel tema sammude kaugele kaduwat kõminat kuulama jäi.

4.

Priidu luusis harjunud wiisil mööda metsi ja külasid. Ühel päewal juhtus ta suures Jõemäe külas olema, kus peremehed parajasti tähtsat koosolekut pidasid.

Waesed mulgid olid sel aastal lammaste sarnased, kelle seljast mitu nahka korraga tahetakse nülgida. Esimene naht jäi taewa omaks, kes põllud rahe ja alalise wihma läbi ära rikkus; teise naha wõtsid mõisaomanikud, kolmanda Rooma kirik, neljanda röömijad leedulased. Wiimaks tuli Wiljandi komtur ja nõudis wiiendat nahka,

põlluwilja kümnest, mida talupojad Toomapäewaks lossi pidid wedama. Arusaamata wiisil leidsid mõned külad siiski weel wiienda naha ja wiisid Wiljandisse. Nende hulgas, kellel midagi wiia ei olnud, oli Jõemäe küla. Ehk oleks siiski mõni talumees salwe põhjast weel peotäie leidnud ja sellegi elu ning terwise hoidmiseks ohwerdanud, aga seal juhtus parajasti Priidu külasse ilmuma, kes meestele wägewa kõne pidas ja neile selgeks tegi, et wiit nahka kellegi lamba seljast ei wõeta. Mehed olid selle peale weo wedamata jätnud ja saadikud komturi juure wabandamist paluma saatnud. Saadikud ei tulnud mitmel päewal tagasi; talupojad olid nende ja eneste pärast mures ja pidasid nõu, mis peale hakata. Priidul ei olnud siin küll tegemist sugugi, aga ta kõneles siiski südilt kaasa.

„Mehed!" hõikas Priidu täie kõriga, „olete teie jäneseds? Mispärast on teie südamed argtust täis? Minge, kutsuge komtur ise siia, küll ta siis näeb, et teie oma puuduse tõtt olete rääkinud. Nuhelda tema teid ei wõi, selleks elab weel õigus maailmas. Ülekohut ei tohi aga keegi inimene enesele teha lasta; kes ülekohut kannatab, teeb suuremat kahju kui see, kes ülekohut teeb. Miks on Jumal igaühele käed loonud ja wemblad lasknud kaswada? Tuldakse teie kallale, punnige wastu! Teid on ühes külas enam mehi kui Wiljandi lossis wäge . . ."

„Aga mis meist pärast saab?" heitis üks wanamees wahele.

„Saagu, mis saab, aga teie olete siiski näidanud, et ise mehed olete. Wõõrad peawad aru saama, et nad meie rahwaga meie omal maal nõnda mängida ei tohi."

Umbes selle sisuga kõneles Priidu weel mitu kõnet ja näha oli, et need kõned nooremate peale mõjuma hakkasid. Nad raputasid rusikaid ja tõstsid suurt kära.

„Peksta meie endid ei lase!“ müristati mitmest küljest. Wanemad katsusid nooremaid waigistada, aga see tegi asja weel hullemaks. Müra läks nii suureks, et üks enam teise sõnast aru ei saanud.

Korraga astus kõrge kaswuga munk, kelle lähenemist keegi tähele ei pannud, käratsejate keskele ja hüüdis tugewa, sügawa häälega selges maakeeles:

„Rahu kõigile!“

Kohkumise ja imestusega pöördusid kõikide näod pika munga poole, keda keegi ei tundnud, kelle mehine kuju ja uhke, tõsine nägu aga kõiki aupakkumisele sundisid. Mitmed tundsid ebausklikku hirmu ja lõid salamahti risti ette. Priidu, kellel kartus ja hirm tundmata asjad olid, astus munga ette ja wahtis teda pealaest kuni jalatallani, nagu mõnda kentsakat wõõramaa lindu.

„Armsad inimesed, hoidke endid õnnetuse eest!“ rääkis munk, kui kõik wait olles ootama olid jäänud. „Mõtelge, mis teie teha tahate! Teie tahate üksipäini terwe Saksa ordu wastu hakata. Sellega näitate küll, et teie wahwad mehed olete, aga mõtlemata wahwus ei wõi muud kui kahju tuua. Sõjameeste wastu ei wõi teie palja käega hakata, meeletu katse eest aga saab teid kõiki tükkideks raiutama. Õige küll, et mees surma ei tohi karta, aga mõtelge, mis siis teie waestest naistest ja lastest peab saama?“

„Mis munk naistest ja lastest teab?“ pilkas Priidu.

Munk silmitses teda lahke näoga ja ütles tasemalt:

„Tõsi on, et mõned poisikesed neist enam rääkida mõistawad, aga palja rääkimisega pole nad weel toidetud ja kaetud... Ärge mõtelge, mehed, et mina teid arale wägiwalla kannatamisele awatleda tahan. Ei koguni. Ma tuletan teile ainult meelde, et teie mitte üksi iseenes-

tele ja oma peredele, waid kogu rahwale kahju teete, kui rüütlid ilma asjata äritate. Teie põli on praegu küll raske, aga wõõrad isandad wõtawad kõige wähemast tõrkumisest põhjust oma iket weel raskemaks teha ja maarahwa wastupanemise jõudu täiesti lämbutada. Parem on, kui segamata rahus terwe rahwa jõud kosub ja siis igalpool ühe korraga teole ärkab. Waat', siis on aeg wahwa olla, siis maksab wara ja eluga mängida, sest mängu hind on wabadus ja õnnelik põli; siis on ka lootust, et mäng wõidurikkalt lõppeb, nagu hiljuti üks Saksa sugu rahwake, kes kõrgetel mägedel elab, on näidanud*)."

Munga silmad hiilgasid kentsakalt, kui ta neid sõnu kõneles. Mehed wahtisid imestades waimulikku meest, kellest aru polnud saada, kas ta waigistaja wõi ässitaja oli. Keegi ei kostnud sõna. Walitsewas waikuses oli selgesti kapjade podinat kuulda, mis ligemale näis tulewat. Warsti tuli ka metsatuka tagant suur ratsaliste salk nähtawale. Eesotsas sõitsid ordurüütlid, walged kuued seljas ja mustad ristid rinna peal; nende kannul raudriides sõjamehed ja sulased; odad ja paljad mõõgad wälkusid heledal päikese paistel.

Talupojad waatasid kahwatades üks teise otsa. Munga näo üle libises tume wari. Keegi ei julenud häält teha, aga mitmed piilusid kaitsewa metsa poole; neil näis himu olewat jooksu panna. Et aga keegi esimene ei tahtnud olla, siis jäid kõik paigale ja koondusid tihedasse hunikusse. Wäesalk tuli kiirel sõidul ligemale ja piiras talupojad igast küljest sisse.

---

*) Munk räägib siin Schweitsi rahwast, kes ennast 30 aastat enne meie jutu algamist Habsburgi raske ikke alt wabastas ja oma priiust tugewa käega kaitses.

Wiljandi komtur, halli habemega ja ausa moega rüütel, ütles walju häälega, aga wiletsas maakeeles:

„Teie, koerad, julgete minu käskude ja ordu seaduste wastu hakata? Küll ma teile näitan! Teie ei taha enam kümnest anda? Oodake, küll ma teid õpetan! Kes on teid tõrkumisele äsitanud? Kes on teie ninamehed? Kohe tooge nad wälja!"

Talupojad seisid tummalt ja pead norus. Kui küsimise peale wastust ei tulnud, käskis komtur ühte ehmatanud näoga wanataati teiste hulgast wälja kiskuda ja teda piinata, kuni ta eestwedajaid nimetaks. Aga waewalt sai wanataat esimest korda karjatada, kui juba Priidu komturi ette astus ja julgesti hüüdis:

„Mina üksi olen süüdlane!"

Komtur ei tundnud Priidut näo poolest, aga kena sirge noormees näis ta meele järele olewat.

„Nii noor ja juba nii pahur?" ütles ta peaaegu lahkesti. „Kas sa tead ka, et sa kui rahwa äsitaja surema pead?"

„Kui muidu läbi ei saa, eks siis wõi surra kah," wastas Priidu omal laisal wiisil, „aga minu surmast ei tule teile suurt kasu. Palju kurjem äsitaja jääb elama, kes teie kõwadest seadustest iialgi ei hooli. Kui teie tema siit ilmast ära kaotaksite, waat' siis oleks isandatel ja orjadel rahu."

„Kes see äsitaja on?" küsis komtur.

„Ülekohus ja häda," wastas Priidu.

„Ah, sa oled hea naljahammas," naeratas komtur. „Loodame, et sa meile enne surma lossikeldris weel palju nalja saad tegema. Siduge ta kinni!"

Sulased kippusid Priidu kallale.

„Kas lasete mind sõna lausumata ja kätt liigutamata kimbutada?“ pöördus Priidu karistawal toonil talupoegade poole. Need tegid nukrad näod, jäid aga wakka.

Nüüd käskis komtur talupoegade hulgast mõned, kes temale kõige tugewamad ja julgemad näisid olewat, wälja astuda ja eneste pealmised riided maha wõtta. Kui nad siis, niueteni paljad, wärisedes ja hambaid lõgistades talwise külma käes seisid, kõneles komtur neile weel mõne õpetawa ja maanitsewa sõna ja tuletas neile lõpuks meelde, et neid, kes ennast mitte tõrkumata peksta ei lase, kuni paras mõõt täis, kui jookfikuid kõrwupidi puude külge pidi naelutatama ja nõnda edasi nuheldatama. Naised ja lapsed, kes kära peale meeste ümber kokku olid jooksnud, hakkasid seda kuuldes käsa ringutama ja suure häälega hulguma. Neid peletati majadesse ja lubati neile, kes weel wäljas nägu näitawad, walusaid witsu anda.

Enne kui nuhtlemine algas, astus pikk munk, keda ka sakslastest keegi ei näinud tundwat ja kelle ligiolemisest keegi ei hoolinud, komturi ette ja ütles Saksa keeli:

„Teie teete ordule ja kõigile wõõrastele kahju, kui talupoegi asjata nuhtlemisega äritate. Neil ei ole sugugi süüd ega ole neid ka keegi äsjitanud, waid ainult kibeda häda pärast on nad sel korral moona wedamisega wiibinud.“

„Neid nuheldakse tõrkumise pärast ja teistele hirmuks,“ ütles komtur pahaselt. „Puudust neil ei ole; see on kõik wale ja teie, mungad, õpetate talupoegi waletama.“

„Meie õpetame neile õiget usku ja ausaid elukombeid, teie aga teete neile ristiusu läilaks ja õpetate neile paganate roojust,“ hüüdis munk lõkendawa pilguga. „Teie tahate neist taltsaid koduloomi teha, aga käite ise nendega ümber kui metselajatega. Teie ei kaitse neid, kes

iseennast kaitsta ei wõi, kellegi eest, waid röömite neid ise paljaks ja nuhtlete neid, kui midagi enam rööwida ei ole "

Seletuseks nimetame siin, et orduriüütlite ja piiskoppide ning nende alla seatud kloostrite keskel ühtepuhku kas awalik sõda wõi salawaen wältas. Nad olid teine teise wõimu peale kadedad, liskusid üks teise käest maid ära, tõstsid wastastikku paawsti ja keisri ees raskeid kaebtusi ja pesid endid siis waledega ja suurte rahaohwritega puhtaks. Üks wihawaenu põhjus ole see, et preestrid ja mungad rahwast wähegi õpetada ja harida püüdsid, kuna orduriüütlid ja nende wasallid käte ja jalgega rahwa walgustamise wastu seisid. Wägiwaldsed teod olid mõlemalt poolt igapäewased asjad: iseäranis olid rüütlid, kui kangemad, alati walmis munkasid ja piiskoppide alamaid kimbutama. Sellepärast peame tundmata munga julguse üle imestama, kes üksipäini wägewa komturi wastu julges wälja astuda. Ette oli näha, et see heaga ei lõppe.

„Häbemata munk!" kärgatas komtur wihaselt. „Küll ma sulle näitan, mis ordu ja rüütlite sõimamine maksab! Siduge ta kinni!"

Munk kahwatas; wist sai ta aru, et liig kaugele oli läinud. Ta lükkas kolm sulast, kes ta kallale tikkusid, ainsa käeliigutusega tagasi ja hüüdis ähwardawal häälel:

„Komtur! komtur! Ärge kutsuge õnnetust enese ja ordu kaela! Minu taga seisab Riia peapiiskop ja püha isa ise."

„Ja kõige pealt su selg, mis su häbemata sõnade eest wastama peab," pilkas komtur. „Ruttu, sulased!"

Munk laskis ennast pealt näha rahuliselt siduda. Kaks meest seati tema ja Priidu walwajateks, teised hakkasid tööle . . .

Wälja walitud süüaluseid peksti kaua, wäga kaua. Kole ähwardus hirmutas õnnetuid põgenemast; nad karjusid hirmsasti, kargasid wahel kõrgesse, tantsisid jalalt jalale, heitusid kummuli lumesse, tõusid jälle jalale, ja rasked hoobid sadasid ikka edasi ning sünnitasid peenikest were wihma.

Meie meelest on niisugune nuhtlemine hirmus ja jälk, aga meie ei tohi enda tundmusi muinasaja inimestelt nõuda. Wanaaegsed nuhtlused olid kõik hirmus waljud, aga inimesed olid nendega nõnda harjunud, et keegi ei nurisenud. Selle pärast ei tohi ka meie mõelda, nagu oleks komtur ja tema seltsilised iseäranis külma südamega ning werejänulised mehed olnud, et nad ilma mingisuguse liigutuseta teisi inimesi piinata laskfid. Oma aja arwamise järele ei olnud nad muud kui õiglased ja pealegi weel helded kohtumõistjad, kui süüaluste liikmed ja elu puutumata jätsid. Niisama wähe tohime nende talupoegade peale kaebtust tõsta, kes õnne waral nuhtlusest olid pääsenud ja nüüd küll nukrate nägudega, aga mitte ilma salarõõmuta teiste walu waatasid.

Wäga kentsakalt mõjus see nähtus Priidu peale, kes säherdust asja esimest korda nägi. Ta nägu oli lumiwalge ja krampidest wiltu kisutud, silmad pärani lahti ja ehmatust täis. Ajuti katsus ta kõwi küttkeid katkestada ja tõmbas käesooned nii kangesti pingule, et weri näkku tõusis. Ka munk oli kahwatanud, aga pealt näha täiesti rahuline. Tasakesti nihutas ta ennast Priidu ligemale, kuni nende seljataha seotud käed kokku puutusid. Wahid ei pannud seda tähele, sest nende silmad olid põnewil nuhtluse paiga poole pöördud.

Wiimaks käskis komtur peksmist lõpetada, kui peksetawad juba nõrkema hakkasid. Ta noomis weel korra kõiki

talupoegi, et nad äsfitajate sõna ei kuuleks ja weel samal päewal oma kohut täidaksid, sest et järgmisel tõrkumise korral „tõsine nuhtlus“ neid ootawat.

Komtur ei saanud oma kõnet weel lõpetada, kui ta selja taga wali kära tõusis. See tuli sest, et Priidu arusaamata wiisil omad käed lahti saanud, nagu wälk kõrwal seiswa hobuse selga karanud ja metsa poole kihutanud oli.

„Wõtke ta kinni!“ müristas komtur sulaste poole.

Kolm, neli meest kargasid hobuste selga ja kihutasid Priidu järele. Teistega tõttas komtur naabriküla poole, mille elanikkude üle niisamuti kohut pidi mõistetama. Munk seoti oheliluga kõige tugewama sõjamehe sadula külge ja wõeti sel wiisil kaasa.

Nuheldud Jõemäe küla mehed pugesid waikselt igaüks oma urtsikusse, kus naiste hale hulgumine ja meeste wõimetu wandumine weel kaua kostis.

5.

Sepp Willu oli oma kolme selliga kibedas töös, kui korraga üksik ratsaline tuhatnelja sepapajast mööda kihutas.

„Eks mul ole tore hobune?“ karjus Priidu — sest tema see oli — ilma pidamata mööda lennates. „Ärge ütelge, et mind nägite! Rüütlid . . .“

Rohkem ei wõidud tema sõnadest aru saada. Sepp raputas pead ja pomises midagi „hullust poisist“ ja „sõgedatest tempudest“. Natuke hiljemalt jõudsid Priidu järele saadetud sulased sepapaja ette ja küsisid, kas siin põgenewat ratsalist pole nähtud. Seletuseks lisasid nad juure, et põgeneja talupoegade ülesässitaja ja hobuse-

waras olla, keda nemad jälgede kaudu metsas taga ajanud, kuni jäljed suure tee peale ära lõppenud.

Sepp aimas paha asja ja katsus, nii palju kui wõimalik, sulaste aega raisata. Ta kuulas põhjalikult järele, mis süüd põgeneja teinud, mis nägu, kas habemega ja missuguse habemega, mis riides, missuguse hobuse seljas ja kui wana ta olnud. Kui ta arwas, et Priidu ju kaugele küll oli jõudnud ja hädalised sulased juba kärsituks läksid, tunnistas Willu wenitades, tema teada olla seda moodi mees mõne silmapilgu enne sulaste tulemist sepapajast mööda ratsutanud ja kõrwalisele teele pöörnud, mis Puidu mõisa poole wiis. Et sepp häbematal wiisil luiskas ja sulastele teed näitas, mis Priidu teest kaugelt kõrwale kaldus, seda peame oma kangelase häbiks tõeks tunnistama.

„Miks sa pagan, seda kohe ei ütelnud?" turtsus üks sulane kurja näoga.

„Ega mina kõigi hulguste waht ole," andis sepp külma werega wastuseks. „Minul on oma töö toimetada. On teile ametiks antud hobusewargaid wõrgutada, siis tehke ise silmad lahti ja wõtke koiwad kuklasse."

Petetud sulased ratsutasid kirudes näidatud teed mööda edasi.

„No ütle poissi!" pomises sepp murelikult. „Tema koeranahk warastab hobuseid ja ässitab talupoegi mässule. Oh sina tüütis! Pagan teab, mis paha lugu sest weel wälja wõib tulla. Kahju, et ma ise enam Ristile kuulama ei wõi minna."

Natukese aja pärast jõudsid komtur ja tema salk sepapaja ette. Küla, mille üle nemad kohut mõistma läksid, oli siit pool penikoormat eemal, sellesama tee ääres. Komtur ja sepp olid, nagu teame, head sõbrad, aga sõprus ei keelanud meie alatut kangelast sugugi komturi suud ja

silmi niisama täis waletamast, nagu ta sulastega oli teinud, kui tema käest küsiti, kas ta põgenenud Priidut näinud. Komtur usaldas oma wangi, tundmata munga, kes ettewõetawa toimetuse juures ainult tüliks oleks olnud, sepa hoole alla. Wangi käed ja jalad nööriti uuesti ja wäga kõwasti kinni; et ta kellegile jalus ei oleks, wisati ta pimedasse kolikambrisse, mis sepapaja kõrwal oli.

Pärast komturi ja tema seltsiliste äraminekut hakkasid sepp ja tema sellid jälle nii nobedasti tööle, et nad wangi, kes sugugi häält ei teinud, hoopis ära unustasid. Siis läksid nad sepa elumajasse lõunat wõtma. Elumaja seisis sepapajast mõnikümmend sammu eemal ja ei olnud wäljaspoolt muud kui palkidest kokku löödud taluhoone, aga temu sees oli palju kallid ja haruldasi asju, mida sepp wööralt maalt kaasa toonud. Seal oli kõikisugu sõjariistu ja jahinõusid, kunstlikult nikerdatud kannusid ja peekrid, kastisid ja karbikesi. Laua peal auras seapraad, mida kaugelt kaasa wõetud kokk kunsti seaduste järele walmistanud; ei puudunud ka õlle- ega wiinakannud. Kõigest oli näha, et sepp hästi süüa ja juua armastas, ja et ta wõõramaa jõukate kodanikkude elulaadi omaks oli wõtnud.

Söömise ajal tuli sepale wangistatud munk jälle meelde. Kohe wõttis ta ise laualt nii palju toitu ja jooki et kolm meest küllalt oleksid saanud, ja läks wangi waatama. Sepapaja uksest sisse astudes põrkas ta kohkudes tagasi ja lasi kausi ning kannu puruks kukkuda.

Munga kõrge kuju seisis keset sepapada; tugewad sidemed näisid ta käte ja jalgade küljest nagu ära sulanud olewat. Oma kohmetusest toibudes kahmas sepp kohe munga käewarrest kinni, et mees põgenema ei pääseks.

„Mil wiisil oled sa omad käed ja jalad lahti saanud?“ hüüdis sepp.

Munk wahtis talle pilgelikult naeratades otsekohe silmi ja ütles tasase häälega:

„Ära keela mind põgenemast!“

„Kes kurjategijat põgeneda laseb?“

„Ma ei ole kurja teinud.“

„Oled wist kogemata mõne kurjategija nägu ja tema pähe lõksu läinud, waene talleke,“ pilkas sepp, kelle silmas, nagu enamasti kõikide ausate inimeste silmas, sidemed ikka ka süütunnistused olid. „Ma olen säherdusi tapalambaid ju ennegi näinud. Kohe näita, kuhu sa nöörid wiskasid; minu sõlmi ei pea sa nii kergesti maha raputama.“

Sepp hakkas wangi, kelle käewarssa ta oma raudsete rusikatega pigistas, kolikambri poole tagasi lükkama. Aga omaks rääkimata imestuseks ei suutnud ta munka mitte sammugi paigast liigutada, ja peale selle sündis nüüd weel üks weider lugu, mida sepp ilmaski wõimalikuks ei oleks pidanud. Munk hakkas äkitselt sepa jämeda keha ümbert kinni ja surus teda nii kõwasti enese kaissu, et Willu kondid raksusid ja ta hing rindu kinni jäi. Sepa selg, mida weel keegi surelik ei olnud painutanud, wajus looga moodi sisepoole, ta nõrkes ära, tundis enese põlwi nõtkuwat ja sai alles siis hinge ja selge aru kätte, kui ta munga põlwede wahel selili maas lamas ja munka tumeda, kurbliku häälega kuulis ütlewat:

„Waata, nõnda on maarahwa paremad jõud ikka isekeskis tülitsenud ja endid ükshaawal wõõrastest murda lasknud.“

„Oled sina maamees?“ küsis sepp sügawasti hinge tõmmates.

„Olen küll,“ wastas munk.

„Miks sa seda enne ei ütelnud?“

„Meie oleme wõõraste läbi juba nõnda rikutud, et üks maamees teist enam uskuda ei wõi.“

„Mind wõib igaüks uskuda,“ seletas sepp uhkesti. „Aga mungad on meistrid waletama. Kuda wõid sina maamees olla, kui sa munk oled?“

„Mina ei ole munk.“

„Kes sa siis oled?“

„Mina olen Tasuja!“

Oleks suur lööts korraga laulma ja tuhandenaelane alas mööda sepapada tantsima hakanud, sepp ei oleks seda kaugeltki nõnda suureks imeks pannud kui praegu kuuldud uudist. Ta ajas silmad pärani lahti ja tõusis istukile. Munk ei hoidnud teda enam kinni, waid seisis püsti ta ees.

„Sina oled...“ kogeles sepp.

„See mees, kelle ainus mõte on wõõrast kurjust nuhelda ja oma rahwast wabaks teha,“ wastas munk. „Mispärast sa minu saadikuid kuulda ei wõtnud?“

Willu kargas püsti ja pakkus mungale kätt.

„Ära kurjusta, kallis mees,“ ütles ta pisut häbelikult. „Oleksid sa ise sel ajal siin olnud, kes teab, ehk ma siis oleksin teist juttu rääkinud. Sinu saadikuid pidasin ma hulgusteks ja lobisejateks, kes rahwale tühja äsitamisega ainult kahju teewad.“

„Minu saadikud olid ustawad mehed,“ ütles munk kibedasti naeratades, „aga ma arwan, et mõnus elu ja isandate sõprus sinu kõrwad mõne asja kohta kurdiks on teinud. Sina oled üks neist wähestest maameestest, kes oma orjapõlwega rahul wõiwad olla; kes teab, sa ehk ei hooligi sest, et seesama põli teistele põrguks on?“

Sepp lõi silmad maha.

„Ma ei ole sakstest muud kui head näinud,“ wastas ta kogeledes. „Mikspärast peaksin ma neid wihkama?“

„Sa ei peagi neid wihkama, aga sa pead oma rahwast nii palju armastama, et sa wõõraste wägiwalda temast ära pöörata aitad. Saksad wõiwad paremad olla kui meie, aga nendel ei ole õigust meid oma loomadeks alandada, meid paljaks riisuda ja kõiki häid tundeid meie sees jalge alla tallata... Sepp Willu, ma olen sinust palju head kuulnud ja lootsin sinust suurt abi leidwat. Sakalamaa on sinu sõpru täis, kes sinu sõna hea meelega kuuleksid. Kahju, et sina, kes sa wist wana Lembitu järeltulija oled, tema waimu ei ole pärinud! Oleks lugu teisiti, siis wõiksime loota, et ka wana sakalaste waim jälle ärkaks ja wõõrast wägiwalda murda aitaks."

Sepp raputas kahtlaselt pead:

„Kuda saaksime nüüdsel ajal wõitu loota, kuna ordurüütlite ja daanlaste jõud palju suuremaks on kaswanud kui ta meie rahwa esimese allaheitmise ajal oli? Meie üksi ei wõi iialgi kahe suure riigi wastu hakata."

„Meie ei ole üksi, kui meie aga ühemeelsed oleme!" hüüdis munk wälkuwal pilgul. „Meie pool on õigus, ühine püüdmine, ühtluse tugewus. Peale selle on rootslased, wenelased ja leedulased walmis meile appi tulema. Ja kui sa arwad, et waenlased praegusel ajal tugewamad on kui enne, siis oled sa eksituses. Saksamaal on wana rüütlite ja ristisõitjate waim ammugi kadunud. Keiser ja paawst on üks teise weriwaenlased; nende waen, kodusõjad ja katk on riiki nõnda nõrgestanud, et orduriüütlid sealt abi ei wõi loota. Liiwimaal wältab alaline sõda ordu ja piiskoppide wahel, wenelased ja leedulased waritsewad rajadel, rüütlid ise ja nende wasallid on prassijad ja hooplejad, kes ennast üksi röövitud rikkuse ja palgatud sõjawägede abil jalal hoiawad. Kui meie kõik koos ja korraga nende peale langeme ja kõige pealt nende rikkuse

käest ära wõtame, siis on nad nõrgemad kui lapsed. Daani kuningal ei ole meie maal enam mingisugust wõimu ega wäge; iga mõisnik on oma kuningas, aga nad ei hoia isekeskis kokku ega ole neil sõjawäge. Teiselt poolt on kõik Wiru, Harju, Lääne ja Saaremaa mehed juba sõjale walmis; oleks Liiwimaa talurahwaga lugu niisama, siis ei kardaks meie midagi."

Kuna munk kõneles, ei suutnud sepp silmi tema näost ära pöörata. Selle näo mehelik ilu, tuli, mis suurtes ja sügawates silmades loitas, walju ja siiski pehme hääle kõla ning waimustatud sõnade wool hakkasid sepa selget mõistust joobnustama. Ta hakkas aru saama, kuda see ainuke mees, kelle õiget nime ega saatust keegi ei tundnud, kelle salanimi „Tasuja" aga igale Eesti kõrwale ammugi tuttaw oli, keda nõiaks, surnust tõusnud Kalewipojaks, pühaks Jüriks, libahundiks, wäärjumalaks Ukuks peeti, ja kelle nime ebausklik rahwas häda ajal appi hüüdis — kuda see üksik mees paari aastaga terwet rahwast oma tahtmise alla paenutada ja werisele mässule äritada wõis, ilma et keegi neist, kes teda tundsid, äraandjaks oleks saanud.

„Imeline mees!" ütles sepp raskesti hingates, kui munk waikis. „Mina ei ole ebausklik, aga sina wõiksid mind uskuma panna, et sa lihane inimene ei ole. Seni ei tundnud ma enesest tugewamat meest maailmas, aga sina oleksid mu peaagu kui kassipoja ära kägistanud. Seni ei hoolinud ma suuremat ei omadest ega wõõrastest, waid elasin rahus ja mureta päewast päewa, aga sina wõiksid mind kergesti rahu põlgamisele ja otsekohe meeletu mässu sisse meelitada. Sa oled kui weerew kalju, mis tee peal kõik nõrgemad asjad kaasa kisub wõi puruks peksab, kuni ise kuristiku põhja kaob . . . Ma ei wõi uskuda, et su

ettewõte õnneks läheb, aga mul ei ole ka jõudu seda takistada. Tulgu, mis tuleb! Ma tahan talupojad kokku kutsuda ja sinu nõu nendele ette panna. Ma ei soowi neile õnnetust ega taha neid mässule äsitada; tehku ise, mis heaks arwawad.

„Kus kohal tahad sa koosolekut pidada?" küsis munk.

Sepp jäi pisut mõtlema ja ütles siis:

„Pool tundi maad siit otse põhja poole on põlise metsa keskel lage koht wana maarahwa kantsi waremetega. Seal on weel praegugi wõlwialuseid ja urkaid, kuhu kuulajate kõrw ei ulata. Sinna kutsun tunahomme õhtuks esiti ümberkaudsete külade wanemad kokku ja küsin neilt, kas nad sinu nõu tahawad wastu wõtta."

„Ma tulen ise sinna," ütles munk lühidalt.

„Parem oleks, kui sa kohe põgeneksid," ütles sepp murelikult. „Ma tunnen Wiljandi komturi. Sind saab kangesti püütama ja näo ning kuju järele ei ole sind raske leida."

„Mine silmapilguks õue!" käskis munk pilgelikult naeratades.

Sepp tegi, kuda kästud, ja kui ta siis jälle sepapatta waatas, seisis halli habemega küürus wanamees kerjaja riides tema ees, kepp käes ja kott seljas. Sepp hüüdis tagasi põrgates

„Ae, wanataat, kust sina siia sisse pääsid?"

„Halastage, ristiinimesed, waese peale," palus sant hädalise, lämbunud häälega.

„Kuhu munk kadus?"

„Ei mina waene ole kedagi näinud," kähises wanamees ja puhkes nii kangesti köhima ja läkastama, et hale oli teda näha.

„Siin ma olen!“ hüüdis munga hääl pimedast kolikambrist.

Sepp tõttas sinna; aga ehk küll uks pärani lahti seisis, ei olnud kambris siiski inimese hinge näha.

„Munk, ae, munk, kus sa oled?“

„Siin!“ kostis munga hääl otse sepa nina all.

„Kus?“

„Maa põhjas!“ kõmises hääl sepa jalgade all.

Willu hakkas kahe käega peast kinni ja tõttas pimedast kambrist wälja päewawalgusele. Wana sant oli kadunud kui tina tuhka. Sügawast maa põhjast kajas kauge hääl:

„Kas usud weel, et mind kerge püüda on?“

„Ei usu,“ wastas sepp hambaid lõgistades.

„Siis Jumalaga tunahomseni!“

Sepp läks pead raputades elumajasse tagasi, aga ta söömaisu oli kadunud. Ta oli nii tõsine ja sõnakehw, et sellid araks läksid.

Õhtu poole tuli komtur oma salgaga jälle sepapajast mööda. Komtur oli pahas tujus, sest selle küla mehed, keda ta karistada oli tahtnud, olid kudagiwiisi ähwardawast hädaohust haisu saanud ja pakku jooksnud. Kohtumõistjad riisusid selle eest küll kõik hooned tühjaks, aga komturi meel oli haigeks jäänud.

„Too munk wälja!“ kärgatas ta sepa peale.

Sepp ei olnud niisuguse kõnewiisiga harjunud ja kortsutas kulmu, läks aga siiski sõnalausumata pimedasse kambrisse, kust ta warsti sõnumiga tagasi tuli, et munk ära kadunud. Komtur läks näost nii punaseks, et näitas, nagu tahaks ta tuld purtsama hakata. Ühe krapsuga kargas ta hobuse seljast maha ja tormas sulaste seltsis pimedasse kambrisse. Seal tuustisid nad kõik nurgad läbi,

panid kõik kraamid kukerpalli lööma ja tahtsid terwe maja ümber lükata — aga munk jäi kadunuks.

„Kuhu oled sa munga pannud?“ tikkus komtur, käed rusikas, sepa kallale.

„Ega ta minu panna olnud,“ wastas sepp pahas tujus. „Te oma sulased wiskasid ta sinna kongi, eks nad siis nüüd otsi teda sealt.“

„Kus su silmad olid? Miks sa ei walwanud paremini ta üle?“ kärkis komtur.

„Ega mina Teie wangide waht ole,“ urises sepp.

Nüüd sündis Willuga täna juba teine lugu, mille sarnast ta enne uneski ep olnud näinud. Komturi käewars wilkus õhus ja siis laksus raske rusikahoop sepa õitswa põse peale. Nõrgema mehe oleks niisugune pauk wist maha sirutanud, aga sepp Willu ei liikunud paigast. Tema näost kadus wiimne weretilk ja pilk, mis ta wastase wihaselt põlewaid silmi rabas, oli nii kohutaw, et komtur sammu taganes ja käe mõõga külge pani. Selles ei wõinud kahtlemist olla, et sepp teda ühe ainsa hoobiga maha oleks wõinud lüüa. Aga komturi õnneks oli sepp Willu pikaldase loomuga maamees. Enne kui ta kätt sai liigutada, oli ta mitme keha läbi komturist lahutatud ja tema ümber wälkusid paljad mõõgad.

„Komtur!“ ütles sepp sügawa häälega, „Teie olete mulle esimest korda õpetanud, kuda kõrwalops maitseb; ärge pange pahaks, kui ma Teile omal ajal õpetuse eest tänu annan.“

Komturi wiha oli antud kõrwalopsuga kustunud ja tal oli, õigust ütelda, wist pisut kahjugi, et ta oma elupäästjat ja head sõpra nii alatul wiisil oli teotanud. Kui õige isand ei arwanud ta aga heaks oma kahetsemist

alama ees näidata; selle pärast tegi ta wäga kurja näo ja karjus hullemini kui enne:

„Sina, koer, julged weel ähwardada? Kas oled unustanud, kes sa oled? Waata, mis orjade hellitamisest tuleb! Ma wõtan su wara käest ja lasen su surnuks peksta . . . kui tahan. Hoia ennast edespidi häbemataks minemast ja täna oma loojat, et seekord nii kerge nuhtlusega pääsed."

Nende sõnadega läks komtur ruttu wälja, wõib olla selle soowiga, et sepp enam midagi oma kahjuks ütelda ei saaks. Ta andis sulastele kõwa käsu ära karanud wangid üles otsida, lubas kättesaajale head waewapalka anda ja sõitis ise rüütlite ja sõjameestega lossi tagasi.

Sepp katsus uuesti tööle hakata, wiskas aga warsti haambri niisuguse jõuga maha, et wars raksudes katkes ja raske haamer hüpates nurka lendas. Willu jooksis metsa, tuikus kaua puude wahel, langes wiimaks kummuli lume sisse, pigistas käed wastu silmi ja nuuksus kui nuheldud laps.

6.

Teisel ega kolmandal päewal ei wõtnud sepp tööd kättegi, waid hulkus külade kaudu ümber ja sosistas salamahti peremeestega. Kolmanda päewa õhtul leidis ta koju tulles Maie sealt, kes teda juba hulga aega oli oodanud.

„Kus Priidu on?" oli sepa esimene küsimine pärast südamlikku teretamist.

„Wangis," wastas Mai surutud häälega ja pisarad tulid talle silmi.

„Mis jutt see on?“ hüüdis sepp kohkudes.

Mai hakkas jutustama:

„Tunaeila õhtul tuli Priidu ratsahobuse seljas koju. Meie küsimiste peale, kust ta hobuse saanud, wastas ta, et ta hobuse ühe hea sõbra käest laenanud olla. Ta oli ühtepuhku hobuse ümber, söötis ja silitas teda iga silmapilk ja nimetas teda oma kalliks elupäästjaks. Mina küsisin, mis see pidi tähendama, ja ta rääkis mulle, et rüütlid teda mõne kelmistüki pärast taga kihutanud, aga kätte polla saanud. Eila hommikul sõitis ta hobuse seljas metsa ja tuli lõuna ajal jala tagasi, üteldes, rüütlid olla teda jälle taga ajanud ja oma päästmiseks olla tema hobuse joosta lasknud ning ise puu otsa roninud.

Pisut hiliemalt olin mina parajasti üksipäini õues, kui aia taga kära tõusis ja walju häälega wärawat lahti teha kästi. Mina tegin wärawa lahti ja nägin kahte uhkete nägudega rüütlit ja mitu sulast — kõik ratsamehed. Wanem rüütel käskis kahte sulast hoowi ümber walwata, et keegi wälja ei pääseks. Minult küsis ta kareda häälega, kas perenaine ja poeg kodu, ja kui mina selle peale kostsin, et ema kodu olewat, ronisid nemad hobuste seljast ja läksid tuppa. Noorem rüütel, kellel mõisniku riided seljas olid, jäi üksipäini õue peale, hakkas minu ümbert kinni, nimetas mind ilusaks lapseks ja küsis mu nime järele. Mina ei andnud talle wastust, waid katsusin ennast lahti rabeleda. Tema silmad hakkasid kentsakalt põlema, ta andis mulle kõikisugu meelitawaid nimesid ja tahtis wägisi musu saada. Mina wõtsin wiimse jõu kokku, kiskusin enese tema käte wahelt lahti ja jooksin tagumisest uksest maja sisse. Rüütel tahtis mu järele tulla, aga ma sain enne uksele riiwi ette lükata. Ma pugesin pimedasse salaurkasse, mis elutoa kõrwal seisab. Siin puutusin omaks

ehmatuseks inimesega kokku, kes mulle käe suu peale surus ja mind wait käskis olla. See oli Priidu, kes ennast sinnasamasse oli peitnud. Meie pidasime hinge kinni ja kuulatasime. Kõik, mis elutoas räägiti ja tehti, oli siin selgesti kuulda.

„Kes see on?“ küsisin mina wana rüütli häält kuuldes.

„Wiljandi komtur,“ sosistas Priidu.

Komtur nimetas Priidut mässajaks ja hobusewargaks ning käskis ema kohe ütelda, kuhu poeg ennast peitnud. Ema wastas, et ta Priidut ammugi ei ole näinud. Komtur usutas teda mitu korda ja kui paremat wastust ei tulnud, käskis ta maja ja kõrwalised hooned läbi otsida. Meie kuulsime, kuda nad mööda tubasid ja pööningut kolasid ning asju loopisid, et mürin ja ragin taga. Mina wärisesin hirmu pärast, et mõni kogemata salaukse wõiks leida ja meie pelgupaika tungida. Õnneks ei läinud see kartus täide. Kui kõik nurgad läbi olid tuustitud ja minu arust kõik asjad puruks pekstud, tulid sulased elutuppa tagasi ja ütlesid, et nad kedagi ei olewat leidnud. Komtur hakkas uuesti ema usutama ja ähwardas maja põlema pista ning kõigi elanikkudega tuhaks põletada, kui ta Priidut kätte ei saa. Ema palus ja meelitas, aga Priidu peidupaika ei annud ta teada. Siis käskis komtur ema kinni siduda ja nii kauaks lossi sügawamasse kongi wisata, kuni Priidu wälja tuleb. Waewalt hakati ema siduma, kui Priidu minu kõrwalt kadus ja ühe silmapilguga komturi ees seisis, hüüdes: Tehke minuga, mis tahate, aga jätke mu ema rahule!“ Ta seoti kohe nii kõwasti kinni, et ta waeneke walu pärast hoigas. Ema langes komturi ette põlwili ja hakkas nutma ning paluma. Komtur wastas kareda häälega, et Priidu rahwast mässama äsitanud

ja sellega surmanuhtlust ära teeninud. Ema kiljatas meeleäraheitmisega: „Halasta, halasta! Ta on ju su oma . . ."

Wiimast sõna ei kuulnud ma enam, sest komtur käragatas samal silmapilgul sulaste peale: „Kasige kõik siit wälja!" Sulased läksid Priiduga uksest wälja. Siis ütles komtur tasase, ähwardawa häälega: „Sa pöörane naine, kas sa oled unustanud, et ma sind igawesti wait olla käskisin? Tahad sa ise wägisi hukatust enese kaela kutsuda?... Wait! Sinu poeg ei pea mitte surema, aga ilma nuhtluseta ei wõi ma teda ka jätta. Sinule aga tõotan wandega, et sind elusalt ära põletatakse, kui sa weel kord minu käsu wastu eksid."

Selle peale läks komtur kannukseid kõristades wälja. Kui õues kõik jälle wagaseks oli jäänud, julgesin mina salakambrist wälja tulla. Imestusega nägin ema kaunis rahulise olewat. Ta hakkas koguni harjunud wiisil komturi ja saksu kiitma ja ütles uhkusega, et nii kaua kui tema elab, keegi Priidusse ei tohi puutuda. Mina küsisin, mis komturi wiimsed, minule arusaamata sõnad tähendanud? Ema käskis mind wait olla ja ütles, see olewat saladus, mida ta mulle ja Priidule alles surmawoodil tahta ilmutada.

Õigust ütelda — ma ei tahagi seda saladust teada saada. Ma aiman, et see head ei tähenda. Mu süda walutab. Siiamaani elasime meie rikkumata rahus, nüüd hakkab wägiwald ja kurjus ka meie majasse tungima. Waene Priidu! Ja selle noore rüütli põlewad silmad!... Oh Willuke, ma kardan, et meie loodetud õnnest midagi ei saa."

Sepp wõttis kurwastatud neiu oma kätte wahele, surus teda tugewasti wastu rinda ja ütles julge häälega:

„Ära mine araks, Maieke! Nii kaua kui minu käewars sinu üle walwab, ei pea sa wägiwalda kartma. Aga tead sa, kes see... häbemata noor rüütel oli?"

„Ta nimetas komturi enese onuks."

„Oh sina koeranahk!" wihastas sepp. „See on siis noorem Goswin Herike, komturi wennapoeg ja Puidu mõisaherra poeg. Waata wõrukaela! Isa surma peal haige, aga poeg käib ilusaid tüdrukuid norimas! Onu armu läbi on nad, endised Saksamaa sandid, siin mõisa ning maad kätte saanud ja teewad tänuks nüüd pahu tükka. Noh, juhtugu ta mehike minu sõrmede wahele! Küll ma teda..."

Siin tuli Willule kogemata tunaeilne kõrwalops meelde, mis ta südames ikka weel walusalt õhetas. Ta laskis pea norgu ja lisas tasasemalt juure:

„Wõib olla, Maieke, et mina sinu kaitsjaks ei kõlbagi. Ma ise olen ennast teisest mehest lüüa lasknud ja tema nuhtlemata jätnud."

„Sina ennast lüüa lasknud?" hüüdis Mai nii meelitawa umbusaldusega, et Willu kohe kergitust tundis.

„Jah, minul oli tunaeilla komturiga natuke nägelemist ja tema andis mulle mööda kõrwu. Mõne teise mehe oleksin ma niisuguse kingituse eest wist kohe maha löönud, aga temast tuli see mulle nii ootamata, et ma esimesel silmapilgul õiget arugi kätte ei saanud. Pärast sain küll aru kätte, aga mõtlesin: Olen ma ise su surma suust kiskunud, siis ei pea sa minu käe läbi surema. Aga andeks ei saa ta seda mitte, ja nuhtlus wõib peagi tulla."

„Pai Willu," palus Mai, „ära tee enesele liigjulgusega kahju! Ma tean, et sa oma elust ei hooli, aga mõtle omas wihas selle peale, et siin ilmas üks hing elab, kelle elu sinu elu, kelle surm sinu surm on."

Ei ole maa peal seda meest, kes sarnaseid palweid hea meelega ei kuuleks. Ei ole ka sugugi imeks panna, et sepp täie suuga tõotas, ikka ja igas asjas kõige pealt oma Maie peale mõtelda, ja et ta neid tõotusi hoopis üleliigsete surumiste ja suuandmistega kinnitas. Mai aga unustas üürikeseks ajaks kõik oma kurwastused ja aimamised ja jõi täiest õnnekarikast uut elu ning lootust.

Pimedus oli juba käes, kui sepp, Mai ja sulane, kes Maie kaasa oli tulnud, Risti talu poole liikuma hakkasid. Talu lähedal lahkus Willu seltsilistest ja sammus kõrwale metsa sisse. Tal ei olnud mingisugust teerada jalge all, aga ta tundis metsa kui oma kümmet sõrme. Poole tunni pärast jõudis ta lagendikule, mis üksikult mustawa metsa keskel walgendas. Kuu oli tõusnud ja walas nõidusliktu, kahwatut walgust maa peale. Lagendiku keskel paistsid lumised künkad ja nende otsas mõned lagunenud müüri riismed. Rusude ja küngaste wahel liikusid mustad warjud. Ebausklikku rahwa meelest oli see paik kole, sest siin oli enam inimeste luid leida kui mõnel mahajäetud surnuaial.

Kui sepp waremete wahele astus, kogunesid mustad warjud tema ümber. Ta tundis neid kõiki ja oli kõigile tuttaw. Oma kurnatud kehade, õõnsate palede ja pealuu sisse wajunud silmadega olid nad ka ligidalt näha enam warjude kui elusate inimeste nägu.

„Kas munk on siin? küsis sepp.

Keegi ei olnud munka näinud.

„Munk, ae munk!“ hüüdis sepp.

„Siin ma olen!“ kõmises maa-alune hääl.

Talupojad kohkusid; sepp isegi lõi salamahti risti ette.

Pool lagunenud wõlwialusel leekis korraga tulelont üles, mille punased kiired munga kõrget kuju walgustasid.

Munk näitas käega, et tema järele pidi tuldama. Tükk aega kõnniti maa all. Paiguti oli waja käpuli heita ja kiwilasude üle roomata. Wiimaks lõppes wõlwialune laia ja kõrge ruumi sisse, mis inimeste pealuude ja kontidega täis külwatud oli. Õhk oli soe ja sumbunud; leekiw tulelont täitis teda pikkamisi kibeda suitsuga.

Munk pistis tulelondi müüri praosse; siis laskis ta kõiki koosolejaid hirmsa wandega wanduda, et nad iialgi kellegile üht sõna sest ei lausuks, mis siin pidi räägitama ja tehtama. Kui kõik, mõned julgesti, mõned wärisedes, olid wandunud, astus sepp munga ette ja ütles walju, aga siiski pisut kõikuwa häälega:

„Nüüd ütle selge sõnaga: Oled sa mõni waim wõi nõid, wõi oled sa meie kõigi sugune inimene?"

„Ma olen lihane inimene," wastas munk naeratades.

„Wannu seda!"

„Ma wannun."

„Aga kuda wõid sa inimese silmade eest ära kaduda ja maa põhja wajuda?"

„Ma ei wõi seda ega mingisugust muud imet teha, aga ma olen munkadelt ja wõõramaa tarkadelt mõndagi õppinud tegema, mis õpetamata inimeste meelest ime on. Ära nõua seletust, sest ma ei wõi seda praegu weel anda. Mõtle aga selle peale, et sellel, kes suuri asju ette wõtab, ka suuri abinõusid waja on."

Näälija wiskas mungakuue seljast ja seisis sõjamehe riides imetsewate talupoegade ees. Ta rääkis neile wägewaid sõnu, mis kui terawad mõõgad nende südametesse lõikasid, nende uinuwat waimu tulise käega unest üles raputasid. Ta sundis neid unustama, et nad pärisorjad, pärisorjade pojad ja lastelapsed olid, laskis neid wabade esiwanematega üheskoos mehiselt wõidelda ja pärast werist

wõitu õnnelikku rahu maitsta. Siis jälle kukutas ta neid kõige sügawamasse orjuse ja wiletsuse põrgusse ja näitas neile, kuda sealt üks ainuke kitsas, raske ja hädaohtlik rada wälja wiis, tee, kus iga sammu pärast wõidelda, iga waks maad werega lunastada oli.

Imelik oli kõne mõju Willu peale. Tema weri hakkas kihama, ta hinges ärkasid mõtted ja tuhinad, mille suguseid tema kui kerge südame ja rahulise meelega elumaitsja weel ilmaski ep olnud tundnud. Waimustusest wälkuwail silmil hüüdis ta, kui munk lõpetas:

„Wii meid, kuhu tahad, sinuga läheme kas wõi müürist läbi!“

Ka talupoegade hulgast kuuldi sarnaseid hüüdeid. Aga suurem osa jäi kahewahele ning otsis head nõu kõrwa tagant.

„Sõnad on head, aga sõnad ei tapa meest ega lõhu müüri,“ ütles üks wanamees wenitades. „Saksteſt meie jagu ei saa, olgu meil ka kümme kätt ja kolme karu ramm keres.“

Mitmed teised rääkisid niisama. Kuna Tasuja kõneles, olid wist kõik wahwadele tegudele walmis; nii pea kui nad aga silmad ja kõrwad temast ära pöörasid, asus kahtlemine ja hirm araks pekstud orjade südametesse.

Munk astus koosolejate keskele ja käskis neid tihedamalt enese ümber koonduda.

„Palja jõuga on meil küll raske sakste ja daanlaste wastu hakata,“ ütles ta tasasema häälega. „Peame kawaluse appi wõtma. Meil on ka hea nõu juba leitud ja tuhanded on walmis seda täitma.“

Ta hakkas nüüd mässu plaani seletama. Ühel seatud öõl, mida korraga igale poole pidi teada antama, pidi maarahwas walmis pandud sõjariistad kätte wõtma,

terwe wõõra tõu lagedal maal häwitama, ennast seatud kohtadel koguma ja siis ühise jõuga kindlate losside ja linnade kallale tungima. Hirmus ja jälk oli see nõu küll wäetimate uinujate hukkamise pärast, aga meie ei tohi arwata, et teda wõttes eestlased metsalisemad olid kui wana harídusega rahwad Õhtu- ja Lõuna-Euroopas. Alles kuuskümmend aastat enne eestlaste mässu oli Sitsiilia haritud rahwas ühe ööga kõik prantslased oma saarelt sootumaks ära häwitanud ja ennast sel wiisil ühe löögiga wõõrast ikkest wabastanud. Ei ole ka kõige uuemgi aeg sarnastest kuritöödest puhas.

„Kas naised ja lapsed peawad ka surema?" küsis sepp warjamata jälkusega.

„Minu tahtmine oleks neid puudutamata jätta," wastas Tasuja nukralt, „aga ka nemadki on rahwa wiha nii palju äritada aidanud, et neile wähe armu loota on. Were walamine äratab ikka were jänu."

„Minu käsi ei pea neisse puutuma!" tõotas sepp kindlasti.

Tasuja nokutas lahkesti pead tema poole.

„Sa oled kallismeelne mees, kuid raske on wihast hulka taltsutada," ütles ta südamlikult. „Tee kõik, kuda ise heaks arwad. Mehed, wõtke tema sõna kuulda! Tema hooleks jätan ma Wiljandi rahwa äratamise. Aidake teda kõigest jõust, katsuge iga ustawat meest tööle walmistada, aga olge kawalad ja ettewaatlikud, et waenlane enneaegu märku ei saaks. On paras aeg käes, siis saadan teile oma saadiku. Tahab keegi tagasi astuda, siis tehku seda keelmata, aga mõtelgu, et ta waitolemist on wandunud. Nüüd minge rahuga!"

Ükshaawal roomasid mehed jälle wõlwialusest läbi ja kadusid metsa. Kõige wiimaks seisid weel Tasuja ja

sepp Willu üksipäini tühjade waremete keskel. Tulelont oli kustunud, kuu pilwete taha peitu läinud. Pimedus ja pühalik waikus walitsesid maa peal, kuna need kaks meest sõjakära ja werewalamist walmistasid. Kaua ei raatsinud nad üksteisest lahkuda, nagu oleksid aimanud, et siin ilmas üksteist enam näha ei saa.

Nad jätsid teine teist Jumalaga ja kõndisid siiski weel hulga aega kõrwuti. Wäike saatuse wääratus — ja kergesti oleks wõinud sündida, et need mehed kui uue riigi alustajad käsi käes maailma ajaloost läbi oleksid kõndinud...

Wiimaks lahkus üks paremale, teine pahemale poole.

7.

„Mu süda walutab Priidu pärast," ütles Mai ühel päewal ema wastu, kes rahulise näoga sukka kudus. „Sest on nüüd juba nädal möödas, kui ta ära wiidi, ja weel ei ole midagi temast kuulda olnud. Nad on tema wist kuhugile maa-alusesse auku wisanud ja lasewad ta nälga surra, nagu nad juba mitmega peawad teinud olema."

„Ära räägi nii põlates rüütlitest," noomis Kröõt. „Komtur on aus mees ja tema tõotas kindla sõnaga, et Priidu elusse peab jääma. Saksad ei tee kellegile ülekohut, waid nuhtlewad selle järele, kuda keegi ära teeninud on."

„Kas Priidu siis tõesti nii suur süüdlane on, et teda õigusega surmata wõidaks?"

„Priidul ei ole mingisugust süüd, waid kõik on selle pagana sepa süü," pahandas Kröõt. „Tema on

meie kiusajaks loodud. Ilma temata oleks Priidu ammugi sakstega hea sõber ja ise Saksa mees olnud; ta põlgaks, nagu isandate õigus ja kohus, nüüd talupoegi nii palju, et ta nendega juttugi ei teeks, weel wähem neid tõrkumisele läheks äritama. Seaduse järele peab rahwa äsfitaja surema, aga mitte Priidu ei ole äsfitaja, waid sepp. Kui Priidut mitte pea lahti ei lasta, lähen ma komturi juure ja ajan kõik süü sepa peale; ma räägin kõik ta häbemata sõnad ja pilkamised üles — eks me siis näe, kes wiimaks süüdi jääb."

„Kas Priidu eest ei wõidaks muidugi paluda, ilma et sepa peale kaebataks?" küsis Mai kartlikult. „Kaebamine wõiks komturi uuesti wihale äritada, kuna ta muidu wast su palwet kuulda wõtaks."

„Külap mina tean, mis mu palwe komturi ees maksab," kiitles Kröõt, „aga sepa peale tahan ma ikka kaebtust tõsta. Tema kaotab meie elu õnne — kadugu ta siis ise ka! Rätsepa Flittergold'i on ta nii täiesti ära pahandanud, et see enam nägugi ei näita."

„Jumalale tänu," sosistas Mai.

„Sa oled weel noor, Maieke," ütles Kröõt pisut kurwalt, „sa ei saa weel aru, mis sul kasuks wõi kahjuks on, ega hooli sest palju. Mina aga armastan sind, ja just sellepärast wihkan ma seppa, et ta sinu ja Priidu õnne wastane on. Ma soowin palawasti ja palun ööd ja päewad püha neitsit, et ta sind ja Priidut sest alatust elust wälja aitaks, mille sees mina olen sündinud. See wõib aga üksi siis sündida, kui sa saksa naiseks saad."

„Kas see siis nõnda suur õnn on?"

„Suuremat õnne ei wõi sa siin ilmas kätte saada. Talupojale ei wõi sa minna, sest nemad on kõik orjad ja sina ja su lapsed peaksid samuti orjadeks saama. Aga kui

nad wabadki olekſid, ma ei raatſiks ſind ſiiski talupojale naiſeks anda. Maarahwaſt ei paranda priius ega miski aſi. Nad on toored, kadedad ja karedad; kui keegi neid ei walitſeks, ſiis õgikſid nad üksteiſt ära. Naisterahwaſt ei mõista nemad lugu pidada, waid teewad temaſt teojooma. Sakste juures on aga naisterahwas kõrges aus. Sakstele on Jumal iſe parema loomu pitſeri näo peale wajutanud: nad on näoſt iluſamad kui teiſed inimeſed, auſad, lahked ja helded..."

Siin jäi Krõõt korraga wait, ſeſt toa uks läks lahti ja Priidu astus ſiſſe, Ta riided olid narus, pea paljas, juukſed ſaſis, nägu kahwatu kui ſurnul. Ilma et ta häält oleks teinud wõi ühe ainſa pilguga ema ja õe peale waadanud, läks ta laiſal ſammul toa tagumiſesſe nurka ja heitis kummuli ſängi. Ema ja õde tõttaſid ta juure ja walaſid kaks pangetäit küſimiſi ta kaela. Priidu tõrjus neid tumma käeliigutuſega eneſeſt eemale. Wiimaks tõuſis ta järsku istukile, wahtis pärani ſilmil ema otſa, tegi kentſaka näo, mille peal walu ning meeleheitmine lugeda oli, ja ütles hoopis wõõra häälega:

„Wawommuweeweäwawäwawu!"

Priidu näoſt oli ſelgesti näha, et ta nalja tujus ei olnud. Naisterahwad lõid ehmatades käed kokku.

„Mis ſul wiga, pojuke?" hüüdis ema wäriſedes, kuna Maiel nutt waraks oli. „Mis nad ſinuga tegid?"

„Wawommuweeweäwawäwawu!"

„Räägi ſelgesti!"

Wastuſe aſemel ajas Priidu lõuad laiali ja tähendas ſõrmega ſuhu. Nüüd alles tuli wälja, et Priidul enam keelt ſuus ei olnud. Äsſitaja ſunſt oli äsſitamiſe riiſt ära kaotatud.

„Nad on su keele ära lõiganud!“ kiljatasid naisterahwad ühest suust ja puhkesid suure häälega nutma. Priidu nokutas walusa näoga pead ja heitis uuesti kummuli.

Sel päewal ei saanud Risti Kröōt enam mahti sakste lahkust ning heldust kiita. Aga seekord ei olnud tal õigust nende kiitust wähendada. Jälle peame siin meelde tuletama, et wana aja seadusi meieaegsete kõrwa ei tohita seada. Rahwa äsfitajate palk oli seaduse järele piinlik surm ja räägitawal ajal, kuna orduriigiis iga päew mässu karta oli, tähendas see tõesti suurt heldust, kui kohtumõistja rahwa äsfitajale, kelle süü selge oli, elu ning priiuse kinkis ja süüaluse wigastamisega leppis.

Kewade hakkas lähenema. Lund leidus weel metsades, kuna lagedad kohad ammugi paljad olid. Risti talus, kus muidu pakase ajalgi rahu ja rõõm olid walitsenud, ei pandud seekord kewade tulekut palju tähelegi. Siin olid inimesed nagu uimastatud. Sepa lõbusat jutuwestmist ja südant kergitawat naerumürinat ei olnud ammugi enam kuulda. Priidu oli sest saadik, kui ta nägi, et tema keeletut keelt keegi ei mõistnud, hoopis tummaks jäänud. Ta ei luusinud enam külade kaudu ümber, sest ta häbenes ennast inimestele näidata; ainus koht, kuhu ta weel ajuti jala tõstis, oli Willu sepapada. Muidu aeles ta enamasti päewade kaupa selili sängis wõi istus kusagil nurgas ja wahtis nukral näol enese ette maha. Ka Mai oli alati tõsine ja sagedasti kurb; tema ainsad rõõmsad silmapilgud olid need, mil ta salamahti sepa seltsis wiibis ning selle mehe suremata elurõõmu enese peale mõjuda laskis. Kröōt ootas pikisilmi rätsepa Flittergoldi tagasitulekut ja läks selle lootuse petmise pärast päew päewalt kärsitumaks. Teine meeleärituse põhjus oli see, et komtur teda kaebtusega sepa Willu peale ettegi ei

lasknud, waid talle selge sõnaga ütelda käskis, et ta enese nägu enam lossi wärawa ees ei pidada näitama.

Ühel päewal läks Mai metsa alla külmalillesid otsima ja — ei tulnud enam tagasi. Kui ta äraolek juba widewikuni oli kestnud, läks ema rahutuks ning saatis Priidu sulastega otsima. Nad luusisid metsa risti ja põigiti läbi, ei leidnud aga Maie kusagilt. Kui nad asjata otsimisest wäsinult ja haigeks karjutud kõridega tagasi tulid, läks ema süda hoopis raskeks; ta hakkas õnnetust aimama. Wiimne lootus oli weel see, et Mai üksipäini Willu juure oli läinud ja hiljaks jäänud. Krõõt teadis küll, et Mai ja sepp wahel salamahti koos käisid, ja oli selle üle wäga pahane; aga ta armastas tütart nii kangesti, et ta teda üleliigse waljusega kurwastada ei raatsinud. Ka oli sepp Willu Krõõda silmis nii toores ja põlgamise wääriline inimene, et Krõõt Maie armastust lapsikuks tujuks pidas, mis aegamööda iseenesest pidi kaduma. Nüüd aga sähwis Krõõda pähe hirmus mõte, et sepp Maie maarahwa wana pruugi järele wõiks röömwinud olla.

Risti Krõõt tõttas kohe ööpimedusest hoolimata Priidu ja sulaste seltsis sepa juure. Seppa ei olnud kodu; sulased ütlesid, et ta juba hommikul wara ei tea kuhu wälja läinud. Maie ei olnud keegi silmaga näinud. Krõõt tahtis nüüd sepa elumaja läbi otsima hakata, aga majapidaja ning sellid ei lubanud seda. Krõõt jäi oma seltsilistega ukse taha ootama. Öö oli soe ja pime. Pehme tuul mühas metsas. Ajuti kuuldi öökulli kisa ja hundi hulgumist, mis walusasti Krõõda südamesse torkas. Oli Mai wahest metselajate roaks saanud?

Sulased jäid tukkuma. Priidu kõndis unega wõideldes sadat korda ümber maja. Krõõt üksi seisis liikumatalt ukse ees, kuulatas ergu kõrwaga iga wäiksemat

kõminat ja wahtis kangunud silmil pimedusesse. Südaöö oli ammu möödas, kui sepa rasked sammud kuuldawale tulid ja ta pimedusest suurendatud kuju puude warjust wälja liikus. Krõõt läks talle wastu, hakkas kahe käega julgesti sepa rinnust kinni, katsus teda koguni pisut raputada, mis kudagi korda ei läinud, ning ütles wiha ja walu pärast kähisewal häälel:

„Sina röövel, kuhu oled sa mu tütre pannud?"

„Risti Krõõt!" hüüdis sepp ilmatu imestusega — sest ta oleks ennemini mõnda sajapealist lendawat madu wõi wanapaganat ennast oma ukse eest lootnud leida, kui seda naist.

„Jah, Risti Krõõt, kes sind, õelat röövlit, lahti ei lase, kuni sa talle tütre tagasi annad," kiristas õnnetu ema.

„Mis sa jampsid? Mis tütart sa minu käest tahad?" kogeles sepp, imestusest ehmatuse sisse sattudes.

„Mul ei ole ju enam kui üks ainuke, ja nüüd on seegi kadunud. Miks sa mind weel pilkad, kuriwaim? Sa tead, kus ta on. Too ta wälja!"

„Ma ei ole Maie mõnel päewal näinud," kostis Willu, õnnetust aimates, wärisewal häälel.

Risti Krõõt sai aru, et wägiwald ja ähwardamine siin midagi ei aidanud, ja hakkas selle pärast, nagu see naiste wiis on, korraga paluma:

„Pai kulla Willu, ära waewa õnnetu ema südant. Sa oled wist Maria, nagu see talupoegade wana wiis on, omale pruudiks röövinud. Ma annan sulle kõik hea meelega andeks, kui sa aga ütled, kus ta praegu on. Ära piina mind, kulla mees! Wõta, mis tahad, aga näita mulle üks ainuke kord mu tütrekese nägu!"

„Ma ei ole Maie näinud," kordas sepp kinni nööritud kõrist.

Tema hääles wärises nii tõsine ehmatus ja ahastus, et wiimaks Risti Krõõt'ki, nii wisa kui ta oma umbusalduses oli, teda süütaks pidi tunnistama.

„Siis on kiskjad elajad mu tütre ära murdnud!" kiljatas waene ema ja nõrkes silmapilguks nii ära, et sepp teda oma kätega pidi jalal hoidma. Krõõt sai kohe oma nõrkusest jagu, käskis seppa tulelontisid nõutada ja tõttas siis uuesti metsa, tütre jälgi otsima. Sepp oma sellidega läks kaasa. Kaheksa inimest, kõikidel tulelondid käes, luusisid metsa jälle risti ja põigiti läbi, ajuti üksteise ja kadunud tüdduku nime hõigates, seisatades, mõnda jälge uurides, pead raputades ja murelikult ikka jälle uuesti otsides. Metselajad põgenesid hirmuga nende eest, unised kaarnad ja wareksed kaebasid kraaksudes rahurikkumise üle. Koidupuna hakkas kumama, ega ei Risti Krõõt ega Willu tundnud wäsimust ega pannud tähelegi, et sellid ja sulased waewalt weel jalgu liigutada jäksasid ning wahel püsti jalal magama jäid. Üks sulane oli koguni kere maha pannud; Krõõt leidis ta sealt ja andis talle tulelondiga niisuguse meeletuletuse, et magaja püsti kargas, lendawate sädemete üle ehmatades jooksu pistis ja tagasi waatamata wähemast wiissada sammu edasi sibas.

Tulelondid olid kustunud ja päike tõusmas, kui sepp Willu mürisewa häälega kõiki enese juure kutsus. Risti talu lähedal oli ta lumelapikesest hobuste jäljed leidnud ja nende keskel inimese jälje, mille suurus ja näomood selgesti ta sünnitajat ilmutasid.

See oli Maie jälg!

Teisi tema suguseid ei olnud lume peal enam näha ja maapind oli sel kohal nii kõrge, kuiw ja kuuseokastega kaetud, et Maie kerged jalad tema peale jälgi ei wõinud jätta. Hobuste jälgedest wõidi paiguti ka weel kuiwal

maal aru saada. Lumelapike näis jälgede pööramise paik olewat, sest nad käisid siit edasi ja tagasi, ilma et Risti taluni olekſid ulatanud. Enne kui kaugemale hakati otsima, saatis Kröõt ühe sulase koju kuulama, kas Mai kogemata tagasi ei ole tulnud. Sulane tõi warsti sõnumi, et seal keegi Maie hinge polnud näinud.

Risti Kröõt wahtis wastu tahtmist abi otsides sepa otsa.

„Nüüd on asi selge," ütles Willu nukralt. „Mai on röövlite kätte langenud ja röövija ei ole wist keegi muu kui mõni rüütel või mõisnik."

„Siis elab ta ikka weel," hüüdis Kröõt peaaegu rõõmsasti.

Üks sulane tuletas meelde, et hiljuti noort Saksa moodi ratsalist oli näinud, kes talu ümber sõitnud ja üle aia sisse luuranud.

„Wast oli see koguni rätsepp Flittergold!" aimas Kröõt.

Aga sulase jutu järele oli wõõras ratsaline suure kaswu, uhke näo ja pikkade „kihwadega" mees mõisniku riides olnud — märgid, mis lühikese, kidura ja tedretähelise rätsepa kohta sugugi ei tahtnud passida.

„Kas see ei oluud wast seesama junker, kes komturi kaasas oli, kui Priidu ära wiidi?" küsis sepp.

„Waat', waat', nüüd tuleb meelde, kus ma ta nägu enne olin näinud," wastas sulane kõige näoga naeratades. „Seesama pagan neh, just seesama, nagu ta on. Pergel teab, kuda inimese mälestus wahel nii segaseks läheb."

„Siis ei ole keegi muu kui komturi wennapoeg ja nimekaim Goswin Herike — Maie röövija," ütles sepp tumeda häälega.

Krõõda näost oli wõimata aru saada, kas kuuldud uudis teda rõõmustas wõi kurwastas, aga ta tunnistas ennast nüüd alles surmani wäsinuks, jättis jälgede otsimise meeste hooleks ja tuikus koju.

Mehed hakkasid hobuste jälgi kaugemale uurima. Need läksid esiotsa Wiljandi poole ja pöördusid siis järsku pahemat kätt kõrwale, olid paiguti selgesti näha ja kadusid siis jälle nii täiesti, et kaua pidi järge otsitama. Jäljed lõppesid wiimaks suurel teel ära; teinepool ei olnud neid kusagil leida. Sepp saatis kõik seltsilised siit koju ja kõndis üksipäini edasi Puidu mõisa poole. Teed käies kuulas ta talupoegade urtsikutes ja wastutulijatelt hoolega, kas keegi eila meest ja naist ühe hobuse seljas polla näinud. Wastuseks raputati igalpool imestades ja naerdes päid.

„Nad on wist maanteel tüki maad tagasi ja siis metsast läbi koju sõitnud," mõtles sepp. „Aga miks nad sel korral nii ettewaatlikud olid?"

Ta oleks hea meelega kohe Puidu mõisa sisse ja noorsanda kallale tunginud, oleks see wähegi wõimalik olnud. Aga Puidu mõis oli, nagu muudki mõisad sel kardetawal ajal, päris kindlus sügawa kraawi, kõrge walli ja mahalastawa wärawaga. Ilma kutsumata ega teatud asjata ei lastud kedagi sisse ja sepp pidi sel korral tühjade kätega taganema.

8.

Kõigest orduriigi kehast käis sel ajal otsekui hommikune wiluwärin läbi. Rõhutud rahwaste, eestlaste, lätlaste, semgallide ja preislaste sees ei olnud endise waba-

duse mälestus weel täiesti kustunud. Nad said aru, et endid mõnest sajast mehest, kelle sees ammugi enam wanade ristisõitjate kangelasewaim ei elanud, jalge alla tallata lasksid. Nad hakkasid igast küljest päid tõstma ja salamahti mässu walmistama. Küll oli rüütlitel palju rikkust, sõjawäge ja kõiki sõja abinõusid, aga ka palju waenlasi. Pihkwa ja Nowgorodi wenelased, niisama ka Hansa linnade kaupmehed wihkasid neid kui kaubateede takistajaid ja ahneid sahkerdajaid; Leedu noored würstid, tark Olgerd ja wahwa Keistut, olid nendega alalises sõjas; paawstidki, sel ajal Avignon'i linnas Prantsusemaal elamas, ähwardasid ordut kirikumaade riisumise, piiskoppide wangistamise ja nende käskjalgade tapmise eest hoopis häwitada ja lasid end ainult raskete rahaohwritega lepitada. Niisugusel asjaseisul wõisid rõhutud rahwad küll mässust head õnne loota.

Aga ordurüütlitel olid terawad silmad ja kõrwad. Nii pea kui nad nägid, et talupoegade seas mõnes kohas liikumine tekkimas oli, tegid nad omad kindlad linnad ja lossid weel kindlamaks, suurendasid sõjawäge ja hirmutasid talupoegi sõjariistade kõlina ning raskete nuhtlustega. Nõnda lämbutati lätlaste, semgallide ja preislaste püüdmised juba sündides ja Liiwimaa eestlastega ei olnud lugu palju teisem.

Nädal enne Jüripäewa tuli Eestimaalt saadik sepa Willu juure ja kuulutas, et mäss Jüripäewa öösl teatud wiisil pidi algama. Sepp raputas pead, sest ta tundis Wiljandi talurahwa mõtteid, aga ta kutsus siiski mehed wana kantsi waremetesse kokku ja pani neile saadiku nõudmised ette. Mõned, iseäranis nooremad, olid küll kohe nõus, aga suurem hulk lõi kartma, teades, et Wiljandi loss sõjameestes kubises ja tugewad wäesalgad üle maa-

konna laiali olid laotatud. Küll kõneles ja maanitses sepp, et nad parajat aega mööda ei laseks minna, kus kõik maarahwas esimest korda ühes nõus oli ja ettewõtmisele wähegi kordaminekut wõidi loota. Aga talupoegade julgus oli kadunud; nad jäid leigeks ja wõtsid wiimaks nõuks, et sõjale küll ikka pidid walmis olema, aga enne ära ootama, kuda Eestimaa ja Saaremaa wendade käsi saab käima.

Nõuda lõppes see koosolek; wõib olla, et tema otsusel meie maa ajaloo kohta suur tähendus on olnud.

Sepp oleks hea meelega üksipäini Tasuja juure tõtanud ning tema käsu all daanlasi ja saksu uhtuma hakanud. Aga tal oli enne üks kodune asi õiendada ja õigele Eesti mehele on tema kodused asjad igal ajal tähtsamad olnud kui üleüldised.

Sepa kodune asi oli Maie päästmine.

Mai oli ikka weel kadunud, aga sepp teadis nüüd juba selgesti, et tema tuikene noore ja nägusa kulli küüsis waewles. Willu oli nimelt üht Puidu mõisa sulast nii kaua oma kallima wiinaga jootnud, kuni sulane peremehe saladuse wälja lobises. Muidu ei arwanud mõisnikud ega ordurüütlid talutüdruku röömimist nii suureks asjaks, et selle salajahoidmisest palju oleksid hoolinud. Noor Herike aga oli — sulase jutu järele — ilusat Maie nii kangesti armastama hakanud, et ta teda ennast kui oma silmamuna ja tema röömimist kui mõnda surmanuhtluse wäärilist kuritegu kõikide eest warjul hoidis. Sepp Willu oli mitu korda katsunud mõisa sisse tungida, aga näis, kui oleks just teda kõige wisamalt eemal hoida püütud. Teda ei lastud mingil põhjusel sisse. Ta oli öö ajal üle müüri katsunud ronida, aga wahid olid teda iga kord tagasi peletanud. Sala=

walu näris Willu südant; ta jäi päew päewalt nukramaks ja luusis, wahel üksi, wahel Priidu seltsis, mõisa ümber, asjata lootes, et kogemata kaugeltki Maie kallist nägu näha saab.

Jüripäew läks mööda ja tema kannul tulid Eestimaalt koledad sõnumid. Talupojad olid ühe ööga peaaegu terwe sakste ja daanlaste sugu lagedal maal ära häwitanud, mõisad maha põletanud ja endid suureks sõjawäeks ühendanud, mis Tallinna alla tõttas. Selle sõnumi peale tegid siin ja seal ka Liiwimaa eestlased üksikuid mässukatseid, millest aga ordurüütlid kergesti jagu said ja talupoegi nõnda ära hirmutada mõistsid, et need waewalt weel hingata ja salamahti õnnelikumate kaaswendade poolt abi loota julgesid.

Sepp Willu mõtles ööd ja päewad Maie päästmise peale; mõtles nii kangesti, et peaaegu lolliks läks, aga ei saanud siiski õigele otsale. Töö jättis ta täiesti sellide hooleks; naljasõna ei kuuldud enam ta suust; toit ei tahtnud talle maitsta ja wiina jõi ta ainult siis, kui kuri mõte teda waewas, et Mai teda enam ei armasta.

Ühel päewal läks sepp Priidu seltsis Wiljandisse ja tahtis pika tõrkumise järele esimest korda jälle komturi jutule saada; aga komturil oli praegusel murelisel ajal nii palju tegemist, et ta seppa enese ette ei lasknud. Õhtul istusid sepp ja Priidu ühes kõrtsis, kui õuest wankri müringat kuuldi ja üks Puidu mõisa sulane, keda Willu tundis, sisse astus.

„Kas sina sõitsid ette?“ küsis sepp.

„Sõitsin küll,“ wastas sulane uhkesti; „kahe hobusega sõidan.“

„Miks n'a toredasti?“

„Prusärki wean linnast koju.“

„Kelle puusärki?"

„Wanaherra oma."

„Kas wanamees juba walmis?"

„Eila õhtul suri. Ole mees ja lase anda."

„Säh, joo. Kas puusärki wõib näha?"

„Mine, wahi, kui tahad. Ilus asi, esimese linna meistri tehtud."

Sepp ja Priidu läksid õue. Laia kerega wanker, puusärk peal, seisis kõrtsi ees ulu all. Puusärk oli tõesti tore wärk, tugewast tammepuust wäga kunstlikult tehtud, hõbejalgadega ja ka muidu hõbedaga rohkesti ehitud. Kaas oli naeltega kinni löödud, aga sepp tõstis ta ühe raksuga üles.

„Miw wa weew?" kogeles Priidu ehmatades.

Sepp ei andnud wastust, waid mõõtis silmadega puusärgi pikkust, noksutas pead ja hakkas hoolega ringi lurama. Oli juba kaunis pime ja tee inimestest tühi.

„Nüüd on nõu leitud," ütles Willu tasakesti. „Säh, wõta raha, maksa kõrtsmikule ära, katsu sulast joomisega weel pisut kõrtsis kinni hoida ja meelita teda, et ta sind wankri otsal kuni Puidu mõisa ligidale kaasa wõtab. Seal peida ennast metsa serwal ära ja oota, kuni sa kolm korda warekse kraaksumist kuuled. Sina wasta niisama, küll me siis teine teist jälle leiame. Kui ma puusärki olen pugenud, siis pane kaas kõwasti kinni."

Priidu andis omal kentsakal keelel sõbrale märku, et ta teda nõdrameelseks peab. Sepp oli Priidu kõnewiisiga nii ära harjunud, et ta igast sõnast aru sai; temaga ei häbenenud Priidu rääkida, kuna ta muude inimeste seltsis tumm oli. Seekord aga ei näinud sepp sõnagi mõistwat, ei sest, et Priidu tema mõistust segaseks pidas, ega sest, et Priidu ise puusärki pugeda soowis. Sepp

wahtis weel korra ettewaatlikult ringi, kas kusagil hullu tembu nägijaid ei oleks, ja ronis puusärgi sisse; tema õnneks oli surnud mõisnik üks kehakamatest Westfaalia hiiglastest olnud.

„Kas pead nüüd hästi meeles, mis ma ütlesin?“ küsis sepp kaane alt.

Priidu nokutas nukralt pead.

„Siis wajuta kaas kinni.“

Priidu lõikas oma kõige haledama näo, surus weel korra sõbra kätt ja — täitis käsku.

Kõrtsituppa astudes wärises ta kui haawaleht, aga meie wõime julgesti ütelda, et see wõrukael sugugi ei oleks wärisenud, kui teda ennast elusalt puusärki oleks pandud.

Üürikese aja pärast kuulis sepp Priidut ja pool joobnud sulast kõrtsitoast wälja tulewat. Sulane wandus tüki aega hobuseid ilma mingisuguse põhjuseta, naeris suure häälega selle üle, et Priidu otsekui tumm märkide läbi rääkis, hakkas seppa põhjama, kes warga moodi ära kadunud, ja lubas wiimaks toreda lahkusega Priidut wankri äärele istuda. Wanker hakkas mürisedes mööda auklist teed edasi kõikuma.

Tund aega kestis wankri põrin ja kõikumine. Sagedasti mõtles sepp kange tõukamise ajal, et nüüd wanker wist kraawi, puusärk lahti ja terwe ettewõte luhta läheb. Oli tee pehme, liiwane ja liikus wanker tasakesti, siis oli sepal tundmus, nagu oleks ta surnud ja maha maetud; ta hing jäi rindu kinni ja weri soontes hakkas tarretama. Siis lõi sepp kätega wastu puusärgi seinu, õõrus rinda, tõmbas sügawalt hinge ja märkas, et weri ikka weel soojalt ja kiirelt soontes woolas, et ta elus inimene oli;

südamesse asus jälle tugewuse tundmus ja julgus, mida surm isegi ei suuda kohutada.

Kord jäi wanker seisma ja Willu kuulis tumedat praginat, nagu oleks mõnda rasket asja ahelatega üles tõmmatud. Wanker hakkas uuesti liikuma ja jäi warsti jälle seisma. Sepa wahwa süda hakkas kangesti tuksuma. Ta sai aru, et wanker Puidu mõisa õue oli jõudnud. Wõitluse, wõib olla ka surma tund oli käes!

Willu kuulis sammude kõminat ja inimeste hääli, millede hulgas üks käsku andis, et puusärk saali pidi kantama. Puusärk hakkas kerkima, wajus aga kohe jälle raksatades tagasi.

„Tohoo, pime, kui raske!“ imestas keegi. „Ega ta ometi tinast ole?“

„Selge tammepuu,“ seletas teine hääl, „aga nad on talle hullupööra hõbedat peale ladunud, see'p ta nii raskeks teeb.“

„Waata, kuhu nad kallist hõbedat loobiwad!“ urises kolmas.

„Wõtame kaane ära, siis on kergem kanda,“ andis neljas hääl nõu.

Mitmed käed hakkasid puusärgi kaane kallal krabistama. Sepa süda tuksus kuuldawalt. Juba andsid naelad järele. Sepp nägi prao wahelt tulelontide läiget. Ta südame tuksumine jäi korraga seisma...

„Mis te seal n'a kaua mängite?“ käratses eemalt wali hääl. „Kohe wõtke puusärk õladele ja kandke sisse!“

„Ta on kole raske; tahtsime kaane maha wõtta,“ anti wankri ümbert wastuseks.

„Oh teie laisad wareksed!“ kärkis esimene hääl. „Kus kaigas on? Küll ma te keresid kergitan! Nemad

lurjused kipuwad herrade asju kangutama! Tohoo, pöörased!"

Weel selle kõne kestmise ajal wajutati puusärgi kaas ühe raksuga jälle kinni, puusärk kerkis uuesti, oleks jälle peaaegu wääratanud, liikus siis ähkiwate meeste õladel pikkamisi edasi, wist mõnest trepist üles, sest et sepa jalad tüki aega taewa poole näitasid, ja pandi siis ühes kohas maha, kus kandjate sammud tumedalt kõmisesid. Sepp kuulis weel kandjate wandumist nähtud waewa üle ja nende sammude kaugele kaduwat kaja. Siis walitses puusärgi ümber waikus.

Sepp surus käepäkad puusärgi kaane wastu, kuulatas weel korra terawasti ja tõstis siis kaane pealmise otsa korraga üles; ta nägi ennast suures, wõlwitud saalis, kõrge aluse peal; üks ainuke lamp, mis ühes nurgas laest alla rippus, andis tumedat walgustust; inimesi ei olnud kusagil näha, aga ühes kohas oli seina tagant häälte kõminat ja sammude kahinat kuulda. Mõtte kiirusega tõstis Willu puusärgi kaane täiesti üles, ronis maha, surus kaane jälle kinni ja jooksis kikiwarbul ühe ukse poole, mille taga waikus walitses. Juba oli ta käe lingi külge pannud, kui ta pilk teise seina peale langes, kus kõiksugu sõjariistad rippusid. Need meelitasid endist sõjameest niisuguse wäega eneste poole, et sepp hädaohust hoolimata sinna jooksis ja raske rüütlimõõga seinalt wõttis. Kahe, kolme hiiglasammuga kargas ta jälle tagasi ja oli juba ukse wahel, kui saali teises otsas uks kriiksus ja wali hääl hüüdis:

„Kes seal on?"

Willu ei wõtnud waewaks wastata ega pööranud peadki, waid lükkas ukse enese taga kinni ja libises kuulmata sammul edasi. Käsi kaudu kobas ta õnne peale

edasi. Pea komistas ta ühe asja üle ja leidis katsumise waral, et see kiwist trepi hakatus oli. Ta lippas trepist üles ja sattus ümargusesse ruumi, kus kõrge ja kitsas aken nii palju walguse kuma andis, et ta kahte ust wõis näha, milledest üks palkoni peale, teine Jumal teab kuhu wiis. Wiimase ukse ette jäi sepp seisma ja piilus lukuaugust läbi. Ukse taga mustas pilkane pimedus, aga sepp arwas sealtpoolt kaugete häälte kõminat kuulwat. Natukese aega oli ta kahewahel, kas õnne peale ust lahti teha ja, olgu kuhu tahes, sisse astuda, wõi ennast palkonile peita ja oodata. Ta oli kuulnud, et Puidu mõisas naisterahwaste elutoad teisel korral olewat, ja arwas, et wist ka Maie sealsamas warjul hoitakse. Kalli neiu lähedusе aimamine tegi sepa ihalduse, teda näha, nii tungiwaks, et ta sugugi enam kannatada ei tihanud.

Uks läks kriiksudes lahti ja sepp astus kitsasse ruumi, kus muidu täiesti pime oli, aga eespool nõrk, peenike walguse juga paistis, mis lukuaugust näis tulewat. Sepp tõttas sinna, piilus august sisse, ei wõinud küll midagi näha, sest et wõti ees oli, kuulis aga nüüd selgesti naisterahwa rääkimist, kuigi ikka weel kaugelt; sepa hing jäi kinni, sest ta arwas Maie häält ära tundwat.

Ettewaatlikult katsus ta ukse linki tõsta, aga ta südame ärewus oli nii kange ja põnewus nii suur, et ta oma liikmeid ei suutnud walitseda. Uks läks pisikese kriuksuga lahti ja sepp wahtis ilukambrisse, mille seinad puunikerdustega ehitud olid. Maalitud laes rippus klaasist lamp, mis wähe walgust andis. Taga seinas oli lahtine uks ja selle taga jälle walgustatud kamber. Seal olid kaks nägemata naisterahwast, kelledest üks hääle järele Mai pidi olema, teine teisega elawalt kõnelemas. Ühe silmapilguga oli Willu ukse enese taga kinni tõmmanud

ja ennast suure ahju taha peitnud, mis ukse ligidal nurgas seisis.

„Kes seal on?“ hüüdis tagumisest toast naisterahwa hääl, mis sepale ka tuttaw kõlas; ta mõtles järele ja sai warsti aru kätte, et see keegi muu ei olnud kui preili Adelheid Herike, Wiljandi komturi wennatütar ja nüüdse Puidu mõisa omaniku õde.

„Kes tuli?“ kordas preili Adelheid, kui esimese küsimise peale wastust ei tulnud.

Ühe silmapilgu wältas mõlemates tubades täieline waikus.

„Ma hakkan kartma,“ ütles Adelheid aralt. „Kas sa julged järele waadata, Maieke?“

Sepp kuulis kergete sammude kahinat.

„Siin ei ole inimese hinge ja uks on linni,“ ütles Mai tagasi minnes.

„Aga ma kuulsin selgesti, kuda uks lahti läks ja jälle kinni pandi,“ hüüdis Adelheid imestades.

„Ka minule paistis nõnda, aga wist on mõni muu kõmin meid eksitanud,“ kostis Mai.

„Arwad sa?“

„Mis siis muud, preili Adelheid?“

„Aga mina arwan, et uks siiski lahti tehti ja et see keegi muu ei olnud kui uksehoidja tütar, kes igalpool luuramas ja kuulamas käib, kus midagi räägitakse. Homme lasen temale nahatäie witsu anda.“

„Pai preili, ma ei saa Teist aru.“

„Kuda nii?“

„Teie olete muidu nii hea ja lahke, kui ingel; kuda wõib Teie süda siis lubada, et teist inimest peksetakse?“

„Jampsid sa, Maieke? Kas ori ilma witsata wõib

elada? See on ju neile niisama tarwiline kui igapäewane leib."

„Kes Teile seda on ütelnud?"

„Kõik inimesed."

„Pai preili, Teie olete minust targem ja Teil wõib õigus olla; siiski palun ma südamest, et Teie uksehoidja tütre nuhtlemata jätaksite."

„Oh sina tuikese hing!" naeris Adelheid rõõmsasti. „Kes sinu palwete wastu wõib seista? Jäägu ta siis seekord weel karistamata, aga tulewal korral saab ta kahewõrra."

Adelheidi kõnewiis oli nii südamlik ja ilmasüüta, ta hääl nii mahe ja magus, et keegi tema südame headuse pärast kahewahel ei wõinud olla. Kui tema mõtted mitte täiesti meieaegse noore neiu mõtted ei olnud, siis peame selles asjas jällegi mitte teda, waid tema aja waimu kohtu ette kutsuma.

„Meie jutt jäi pooleli," ütles Adelheid. „Minu wend loodab kindlasti, et sa teda ikka armastama hakkad."

„Ei hakka," wastas Mai tasaselt.

„Sa tead, Maieke, et mina sellega nõus ei ole, et wend Goswin sind wägisi siin kinni peab, aga mis wõin mina tema wastu parata? Tema ütleb, et ta ilma sinuta elada ei wõi, ja tahab sind hiljemalt, kui ta Saksamaale läheb, oma prouaks wõtta. Siin ei ole see wõimalik, sest meie maa seadused ei luba, et rüütlisugu mees alamast sugust naise wõtaks. Aga ma ei usugi, et sina tõesti talutüdruk oled. Sul on nii peenikesed jooned ja nii õrn keha, et wähe sinu sarnaseid lossipreilisid on. Talutüdruk ei ole sa ihu ega hinge poolest. Sul on niisama aus meel ja uhke waim kui minulgi. Goswin ei

wõi sulle mitte täiesti wastu meelt olla, aga sa ei taha seda weel tunnistada. Ka mina wõiksin, kui mind kogemata peaks rööwitama, oma rööwijat küll armastama hakata, aga ilmaski ei saaks ta armast sõna minu suust kuulda... Aga sa ei lähe sugugi punaseks. On see wõimalik, et sa Goswini peale sugugi ei mõtle? Ometi on maailmas nii ilusaid, tugewaid ja wiisakaid mehi wäga wähe. Mina olen terwel eluajal üht ainust meest näinud, kes mehelise ilu poolest mu wenna kõrwa wõiks astuda wõi koguni warju tema peale heita."

„Wist mõni wõõramaa rüütel?" küsis Mai.

„Ei ole. Ta elab meie maakonnas."

„Ma ei usu, et meie rüütlite ja mõisnikkude hulgast keegi Teie wennast üle wõiks käia," ütles Mai julgesti.

Kuulaja Willu süda hakkas korraga walutama.

„See mees, kelle peale mina mõtlen, ei ole rüütel ega mõisnik," seletas Adelheid pisut nukralt.

„Mis ta siis muidu wõib olla?"

„Ma ei tohi sulle enam ütelda, kui et ta kõige kenam ja kangem mees meie maal on."

„K õ i g e kenam ja kangem?" küsis Mai kahtlaselt ja weidi pilgelikult.

„K õ i g e kenam ja kangem," kordas Adelheid kindla usuga. „Ma olen teda ainult mööda minnes mõnikord näinud, aga ma ei saa teda oma meelest kaotada. Ma ei tohi tema peale mõtelda ja pööran ikka silmad kõrwale, kui mööda sõites teda kogemata näen, aga ta kuju jääb ikka mu silmade ette."

„Kas ta siis suure tee ääres elab?" küsis Mai aralt.

„Ta ei ela meist kaugel... Aga miks su paled nii kahwatud ja silmad hirmu täis on?"

„Ma arwasin eestoas kahinat kuulwat," kogeles Mai.

„Kas sa nii kartlik oled? Pole seal midagi... Kuule, Maieke, selle eest, et mina sulle omad patud olen pihtinud, pead sa mulle nüüd ütlema, keda sina armastad."

„Ei kedagi."

„Aga miks su paled punaseks lähewad? Ära tühja salga. Kardad sa, et ma wennale räägin ja sellega sin armsale õnnetust walmistan? Tühi kartus. Kas tahad, ma ütlen sulle tükk tükilt, mis nägu see mees on, keda sa armastad? Kuus jalga pikk — jah? Kollased, käharad juuksed, lai, walge otsaesine, nägu joones ja jumekas, silmad sinised, alati elurõõmu ja kelmust täis, nina peenike, suu wäike ja pehme, nagu naisterahwal, habe tihe ja tõmmukam kui juuksed, keha ilmatu suur ja lai, aga siiski kena kui kiwist raiutud kangelase kuju, iga soon rammust paisumas, käed ja jalad häbemata suured ja tugewad... Ühe sõnaga — sa armastad seppa Willut!"

Tagumisest toast oli kerget praginat kuulda, nagu oleks keegi pisukesi klaasist asju maha pillanud.

„Oh õnnetust, toos puru ja kõik helmed maas!" kurtis Mai.

„Lase olla!" hüüdis Adelheid. „Ära kumarda, näita mulle oma nägu!"

„Oot', oot', ma korjan helmed üles . . ."

Sepp kuulis tasast rabelemist ja Adelheidi naeru, aga see naer ei olnud mitte täiesti loomulik ega rõõmus. Rabelemise müdin lõppes peagi.

„Mis ma sest salgan?" ütles Mai uhke rahuga. „Jah, mina armastan seppa Willut, ja mitte üksi tema tugewuse pärast. Teie olete tema wäljaspidist nägu hoolega silmitsenud ja arwate teda tundwat? Teie ei tunne teda, sest et Teie tema südant ei tunne. Mina aga tean, et ta mitte üksi wälispidise ilu poolest kõigist rüütlitest

üle ei käi, waid et ta kõige ausam, wahwam ja mõnusam mees maa peal on. Kes kord tema kuldse südame sisse on waadanud, see ei wõi teist meest enam ilma peal armastada."

„Aga ta ei ole weel kordagi sind päästa katsunud," tähendas Adelheid pilgelikult.

„See näitab ainult, et ta minu peidupaika weel ei tea. Jumal andku, et ta seda iialgi teada ei saaks!"

„Kuda nii?"

„Ta ei jääks rahule, kuni mind päästaks wõi ise hukka läheks."

„Minule on julged mehed meele pärast. Ma tahaksin hea meelega näha, kas sinu sepal nii palju julgust on, et siia sisse tungiks ja sinu otsekui lõukoera suust wälja kisuks."

„Mina ei soowi seda mitte, sest ma armastan teda enam kui... Teie!"

„Tasa, tasa, Jumala pärast!" sosistas Adelheid kohkunult. „Ma kuulen kedagi tulewat."

Tõesti astus üks inimene eestoas uksest sisse. Sepp surus ennast sügawamalt ahju taha. Tulija oli orjatüdruk ja kuulutas, et wanaherra puusärki panemine kohe pidi algama; noorherra laskwat sellepärast ka preilit alla paluda. Paar minutit ei olnud muud kuulda kui kergete sammude ja naisterahwa riiete kahinat. Wist kohendas preili Adelheid oma ülikonda ja pani ehteid juure.

Warsti tuli weel keegi raskemate sammudega uksest sisse ja läks tagumisesse kambrisse. Sepp kuulis noort mõisaherrat ütlewat:

„Kas weel ei ole walmis, õeke? Pole suuremat ehtimist waja, sest wõõraid on wähe ja noori pole sugugi."

Selle peale oli preili Adelheid kohe walmis ja läks

tüdrukuga ühes wälja. Goswin ja Mai jäid üksi. Sepp pigistas hambad kokku.

„Waata, Mai, mis sa minuga oled teinud," ütles Goswin etteheitwalt. „Ma ei ole kuri inimene ega külma südamega, aga praegu pandakse mu isa puusärki ja mina ei ole weel ühtegi pisarat silma saanud ega oma õnnetuse peale mõtelnud. Sa oled mu ära nõidunud, nii et ma uneski muud ei näe kui sind. Miks sa waewad mind nii armutult?"

Mai ei kostnud midagi.

„Ole mu wastu wähegi lahke ja sõbralik, siis tahan ma su kõige alam sulane olla," rääkis Goswin edasi. „Käsi, mis tahad, ja kõik täidetakse kiiresti. Sa pead alati siidis ja sammetis käima, kõige paremad hobused peawad su õrna keha kandma ja kõige uhkemad rüütlid su ees kummardama... Kallis Maieke, ühe ainsa musu eest . . ."

„Jätke mind rahule!" karjatas Mai.

„Ma ei wõi sind rahule jätta!" hüüdis Goswin tuhinal. „Sa ei pääse iialgi minu käest, niisama wähe kui mina sinu paelust pääsen. Ütle, kas tahad mu naine olla? Kas tahad? Ütle midagi, olgu see, mis on!"

„Laske mind koju minna!"

„Ma ei wõi, Maieke, ei wõi, ei wõi. Waata peeglis enese nägu ja ütle siis ise, kas keegi mees niisugust warandust oma tahtmisega käest ära wõib anda? Kui sina mind ei taha, siis ei pea sa ka kellegi teise mehe omaks saama. Oh Maieke, küll oled sa ütlemata ilus! Ma wõiksin sind igawesti musutada ja kaisutada..."

Kuulmise järele näis, nagu tahaks ettewõtlik noormees tähendatud igawikuga hakatust teha, aga Mai tõukas teda kõigest jõust tagasi ja enne kui armukange

rüütel uuesti tormi sai joosta, langes raudhaambri raskune rusikas ta pealaele ja sirutas ta uimaselt põrandale.

„Kas tahad kaasa tulla?" küsis sepp Willu.

„Tahan," kostis Mai.

„Kas siin kusagil salaust ei ole, mille läbi wõiks põgeneda?"

„Ei ole."

„Siis lähme, kuda juhtub!"

Sepp tõstis Maie kui wäetima lapse pahema käega üles, wõttis mõõga paremasse pihku ja tõttas wälja palkoni peale. Mõni jalg madalamal hallendas õuemüür. Allahüppamine oli kardetaw. Kui hüppaja müüri harjal jalgu ei murdnud, siis wõis ta kukkumise korral müüri taga seda kergemini kaela murda.

„Kas julged eluga mängida?" sosistas sepp alla poole näidates.

„Ilma sinuta ei taha ma elada," wastas Mai tasakesti.

Sepp surus neiu kõwasti enese külge, ronis palkoni äärele, seadis enese istukile ja hüppas alla. Ta jalad põrusid hirmsasti, aga ta jäi õnnelikult müüri peale seisma.

„Hohoo, kes seal on?" hüüdis kellegi hääl pimedusest ja müüri harjal tuli rutuliste sammude kõmin ligemale. See oli wist müüril walwaja öövaht. Õues hakkasid koerad haukuma. Sepp hüppas müürilt maha ja seisis nüüd sügawa kraawi ees, mille põhjas wesi tumedasti läikis. Sealt pidi läbi mindama. Willu jooksis kraawi kallast mööda alla ja astus julgesti wette; põhi oli pehme ja läks järsku sügawamaks. Wesi ulatas Willule juba kaenla alla ja ta walmistas ennast ujumisele, kui põhi jälle tõusma hakkas. Sõtkumine sügawas põhja=

mudas wõttis palju aega. Mõisa õues oli juba kära tõusnud, kui põgenejad teise kaldale jõudsid. Sepp jooksis üle lageda wälja otsekohe metsa poole. Esimeste puude wahel jäi ta silmapilguks seisatama ja kraaksus kolm korda kui wares. Niisamasugune hääl wastas üsna ligidalt. Warsti ragisesid kuiwad oksad kellegi jalgade all ja Priidu kuju ilmus kui tont põõsaste tagant.

„Pane mind nüüd maha!“ sosistas Mai.

„Ei, nüüd on rutt taga,“ wastas sepp ja pistis hiiglasammudega pimeda metsa sisse jooksma.

Waene Priidu! Niisugust jooksu ei olnud ta weel eluajal katsunud. Tal ei olnud peale wembla midagi kanda, aga ta jõudis suure waewaga sepa järele, kelle sammusid kallis koorem ei raskendanud, waid tiiwustas!

9.

Põgenejad wõisid wast tuhat sammu jooksnud olla, kui sepp tähele pani, et Priidut enam tema kannul ei olnud.

„Priidu, ae Priidu!“ hõikas sepp seisma jäädes ja tagasi waadates.

Kaugelt wastas walus hoigamine; sinna tõtates leidis Willu, et Priidu ennast puu najale toetas ja külgi öörus. Ta lõõtsutas nii kangesti, et waewalt häält sai teha. Aga ta segaseid sõnu ei olnud wajagi; oli muidugi näha, et Priidu wäsinud ja walusatest pistetest waewatud oli. Sõnadest wõidi weel nii palju aru saada, et ta teisi edasi kihutas ja ise maha soowis jääda.

Sepp oli kahewahel; Mai aga ütles kindla sõnaga,

et ta wenda üksi pool surnult tagaajajate ja metselajate kätte ei jäta. Teatud asi, et naisterahwad seal julgemad on kui lõwid, kus nende südame heldus ja kaastundmus äratatud on. Olgu nende abist siis kasu wõi kahju, olgu see hea wõi paha, mis nende ärganud tundmus neid tegema ajab — tehtama peab seda ikkagi.

Tuli siis Maie soowil oodata, kuni Priidu teekonda wõiks jätkata. Willu pani nüüd alles Maie maha; ta läks otsima ja leidis hea peidupaiga kõrges ja tihedas rägastikus, kuhu ainult ühest küljest sisse wõidi pääseda. Sinna istusid Mai ja Priidu maha, kuna sepp rägastiku suu ees walwas. Metsa kohal tõusis tuulehoog, käristas paksu pilwerünka, mis seni taewast oli pimestanud, aega-mööda lõhki ja puhastas kuu kahwatute kiirtele teed. Walgus tungis uudishimuliselt põgenejate urkasse, pani mändade okkad nõiduslikult läikima ja külwas metsa kohu-tawaid warjusid täis.

Korraga arwas Willu kaugelt kuiwa ja lühikest koera haukumist kuulwat. Ta kuulatas ja märkas, et haukumine Puidu mõisa poolt ligemale tuli. Sepa nahast käis külm wärin läbi. Mai ja Priidu olid tema selja taha astunud. Kõik kolm wahtisid tumma kohkumisega üks teise otsa; kõik kolm olid aru saanud, mis see tähendas: neid aeti jahikoertega taga!

„Nüüd ei maksa enam põgeneda," ütles sepp. „On koerad tõesti meie jälgil, siis ei pääse meie nende käest. Ei ole lugu nii, siis oleme siin hästi peidetud ja wõime loota, et tagaajajad meist mööda lähewad. Peaksid nad meid siiski leidma, siis tahan mina mõõgaga urgastiku suud kaitsta; mujalt ei pääse keegi siia sisse. Teie olge wagusad ja ärge liikuge paigast."

„Anna mind parem kohe nende kätte, siis ei puudu nad teisse," palus Mai.

„Hohoho!" naeris sepp tasa, aga südamest: „Mis mees see on, kes oma pruudi meelega warastada laseb? Ei see kõlba kuhugi ... Juba tulewad. Ma kuulen kapjade müdinat ... Anna mulle suud, Maieke ... Waat' sedawiisi. Nüüd oled sa mu armas naine. Tulgu nad nüüd peale! Kergesti ei pea nad sind leseks tegema. Peitke endid ära!"

Juba klähwisid ja haisutasid koerad põõsaste ümber; nende järele tulid suure ragina ja müdinaga mitmest küljest ratsamehed, kes jahihüüetega koeri otsimisele äsitasid. Rägastiku suu ees hakkasid koerad kangesti haukuma; ühe silmapilguga weerlesid esimesed neist hulgudes maas. Esimene ratsamees, kes seppa nägi ja suud parajasti rõõmukisale lahti tahtis teha, kukkus nagu piksest rabatult tagumiste jalgele tõuswa hobuse seljast maha. Tüki kümme ratsalist kogunesid kohe tema ümber. Kuu piilus parajasti pilwe tagant ja tegi naljaka näo, nähes, kuda terwe salk ratsamehi üheainsa jalamehe kallale kippus, ilma et wiimane plehku oleks pannud.

„Pidage!" müristas Goswin Hericke, keda Willu omaks imestuseks terwelt ratsaliste hulgast leidis. „Kuule sepp, mispärast lõid sa minu mehe maha?"

„Sinu süü pärast," wastas sepp.

„Häbemata sõnadega teed sa oma loo pahemaks," ütles Goswin uhke rahuga. „Sind saab raskesti nuheldama, sest sa oled kui waras wõõrasse majasse tunginud, oma käe rüütlisugu mehe wastu üles tõstnud ja ühe tütarlapse rööwinud. Nende süüde peal seisab seaduse järele kolmekordne surmanuhtlus. Tahad sa nuhtlust

wähegi kergitada, siis anna rööwitud tüdruk kohe tagasi ja lase ennast tõrkumata siduda."

„Mis sa tühja raiskad oma ilusaid sõnu?" kostis sepp kärsitult. „Ega sa nii juhm ole, et mind seaduse kõwerdamistega hirmutada loodad. Tead ju isegi, et mitte mina röömel ei ole, waid sina. Mina tahan õnnetut inimest röömlite käest päästa ja see ei ole kellegi seaduse ees nuheldaw, waid kiiduwääriline tegu."

„Ära tee mind wihaseks, sepp!" ütles Goswin karedamalt. „Kas sa sest aru ei saa, et ma sulle üksi head soowin? Sul wõib sada korda õigus olla, aga seaduse ees oled sa süüdlane. Sa pead ennast kawalaks meheks ja tahad targem olla kui seadus. Minu onu heldus on sind julgeks teinud. Ära unusta, et minu ja sinu wahel ikka weel määratu wahe on. Mul on sinu pärast hale meel.."

„Siis nuta, aga ära lorise," urises Willu. „Mina olen õiglane mees, kes kellegile ülekohut ei tee, ja tema, wõrukael, tuleb mind nagu last noomima! No ütle nüüd!"

Siin toibus maha löödud sulane uimastusest ja tõusis istukile. Sepp oli talle paljalt mõõga küljega pähe koputanud.

„Näe, su mees on terwe," ütles Willu. „Nüüd pole sul minult enam midagi nõuda, noorsand. Mine heaga koju ja heida puhkama."

„Kuhu oled sa Maie pannud?" kärgatas Goswin tõuswa wihaga.

„Otsi ise," wastas sepp.

„Ma ütlen sulle wiimast korda: anna tüdruk tagasi, siis lasen ma su eluga pääseda."

„Ja ma ütlen sulle: kui sa tüdrukut rahule ei jäta, siis ei lase ma sind eluga pääseda."

„Wõtke ta kinni!" müristas Goswin.

Sulased ajasid hobused rüsinal sepa peale. Aga kaks esimest hobust kukkusid kohe purustatud peadega maha ja matsid ratsalised eneste alla. Nähes, et sepp, kes kolmest küljest rägastiku läbi kaitstud oli, kõik hobused wõis ära tappa, enne kui kellegi mõõk wõi oda temasse puutus, käskis Goswin sulaseid jala Willu kallale tungida. Goswin ise oli, nagu kõik teadsid, wahwa mees, aga — olgu see nüüd uhkuse wõi mõne ebauskliku kartuse pärast — ta ei tahtnud ise sepa hirmsate hoopide ette astuda. Sulastel olid osalt mõõgad, osalt piigid käes, aga neist ei wõinud enam kui kaks korraga Willu kallale tungida. Esimesed kaks hakkasid odadega seppa torkima, aga odad purunesid tükkideks ja sulased taganesid hirmuga; kaks järgmist, kes mõõkadega wälja astusid, aelesid warsti weriselt sepa jalge ees maas. Teised ei tahtnud enam sepa ligi minna, waid wibutasid suure julgusega, aga kaugelt, sõjariistu. Nad olekfid hea meelega rägastiku põlema pistnud, kui mitte Goswin, kes Maie elu pärast kartis, neid ei oleks keelanud. Nähes, et sel wiisil sepast jagu ei saa, andis Goswin salamahti käsu rägastiku tagumisest küljest teed läbi raiuda. Willu märkas järsku tõuswa wihaga kurja nõu ja oleks hea meelega kawala rüütli enese kallale läinud, kui ta mitte ei oleks kartnud, et sulased selle ajaga Maie ja Priidu peidupaika tungiwad. Ta katsus rüütlit terawa pilkamisega wõitlusele äritada.

„Häbi sulle, Goswin Herike," trotsis Willu; „sa oskad tüdrukuid warastada, aga meeste wastu ei tihka sa hakata. Niisugune jänespüks julgeb minu Maie peale mõtelda? Kahju, et ta ise näha ei wõi, kuda su püksid püüli jahwatawad! Kui ta seda näeks, ei oleks tal teinekord sinu eest kaitset wajagi. Ta ajaks

su witsaga minema wõi laseks sulle oma karjatüdruku läbi naha peale anda, et sa teinekord oma totrat nägu ei näitaks."

See mõjus. Goswin ronis sõnalausumata hobuse seljast ja läks oma käega häbemata pilkajat karistama. Mõõgad kõlisesid kokku. Mõlemad wõitlejad olid tugewad ja osawad sõjamehed, aga ehk küll sepp wäsitatud oli, sadasid ta hoobid siiski nii wõimsalt ja tihedasti, et Goswin kallaletungimise peale hakatusest saadik mõteldagi ei saanud, waid ennast suure waewaga kaitsta jõudis. Sulased jooksid talle appi ja hakkasid kõrwalt seppa odadega torkima. Oleks sepa asemel rüütlisugu mees olnud, siis oleks Goswin sulaste abi wist põlastusega tagasi lükanud; nüüd ei tulnud talle seda meeldegi. Oma selja taga kuulis Willu raginat ja mõõkade kõlisemist; siin raiusid ja murdsid sulased rägastikust teed läbi. Esimene, kes jalga pelgupaika tahtis tõsta, sai Priidu käest wemblaga niisuguse matsu, et ta uimaselt maha kukkus, aga teised tungisid tagant järele ja Priidu wemmal ei oleks kaua nende mõõkade ja piikide wastu panna jõudnud.

Käraft oma selja taga märkas sepp, et asjad nurja minemas olid. Ta tahtis enne surma weel Maie oma kehaga kaitsta ja taganes sellepärast järsku rägastiku sisse. Pead pöörates nägi ta, et Priidu palja peaga ja werine oli, aga siiski kui lõukoer wemblaga kahe mõõgamehe wastu wehkis. Mai seisis peidupaiga keskel, kahwatu kui surnu, aga põlewate silmadega.

Goswin ja sulased tungisid Willu järele peidupaika. Sepp ja Priidu walmistasid endid selg selja wastu wiimsele wõitlusele.

„Rüütel Goswin, pidage!" käis korraga Maie hele hääl kõigest kärast üle.

„Oodake, sulased!" müristas Goswin ja astus sammu neiu poole.

Maie käes wälkus nuga.

„Ärge tulge mu ligi, laske mind rääkida!" hüüdis ta wälkuwail silmil.

Goswin jäi seisma. Sõjariistade kõlin waikis.

„Kui Teie minu wenna ja sepa Willu siit wabalt ära lasete minna, siis olen ma ihu ja hingega Teie oma," ütles Mai selge ja kindla häälega.

„Tohin ma kurjategijad nuhtlemata jätta?" nurises Goswin.

„Kui Teie seda ei tee, siis pistan ma enesele noa rindu," ütles Mai.

„Oota!" kisendas Goswin kohkudes. „Sa pead oma tahtmist saama."

„Kas tõotate seda rüütlisõnaga?"

„Tõotan ja wannun. Sulased, tehke neile tee lahti!"

„Siis olen ma sinu," sosistas Mai Goswini rinnale langedes.

„Mis tembutamine see on?" müristas sepp. „Olgu tüdruk küll hulluks läinud — mina ei luba teda siiski siit ära wiia."

Willu tahtis uuesti Goswini kallale kippuda; aga Mai astus nende wahele ja ütles külmalt ning uhkesti:

„Jäta mind rahule, sepp! Ma wõin teha, mis tahan. Tahan ma teda armastada ja sind põlata, siis ei ole see sinu asi. Meie teed lähewad siit saadik lahku."

„Kas sa siis tõesti teda armastad?" karjus sepp.

„Jah armastan. Nüüd mine oma teed ja ära julge enam minu peale mõtelda. Ma põlgan sind. Kas kuuled?

Ma põlgan sind . . . Jumalaga, Priidu. Kätt sa ei taha anda? Noh, olgu peale. Lähme, mu armas rüütel!"

Sepa käest kukkus mõõk maha. Ta jäi kui sammas seisma ja wahtis pärani silmil, kuda Goswin Maie oma hobuse selga wõttis, sulased oma surnud ja haawatud seltsimeestega niisama tegid ja terwe rong aegamööda puude wahele kadus. Sepa silmist tilkusid pisarad, ilma et ta seda ise teadis.

„Nüüd olen ma waba ja wõin sõtta minna," ümises ta silmi pühkides.

Kui silmad jälle selged olid, nägi ta, et Priidu selili maas oli ja — magas. Kuu paistis selgesti magaja näo peale, mille kulmud uneski wihaselt kräsutatud olid. Sepp ehmatas ja arwas wiirastust nägewat: Priidu oli se silmapilgul täiesti Goswin Herike nägu!

Pead raputades langes Willu magaja kõrwa põlwili ja hakkas ettewaatlikult Priidu peahaawa waatlema. Haaw oli kerge ja werejooks juba seismas. Priidu lõi peagi silmad lahti ja tõusis istukile.

„Kas läksid juba?" küsis ta oma keeli.

„Juba läksid," kostis sepp taja. Ta hääl oli kurgus kinni ja pea käis ringi.

„Kuule, Willu, kuda sa niisugust raibet wõisid armastada?"

„Keda?"

„Seda... tüdrukut."

„Ära räägi tühja... On sul walu?"

„Walu ei ole sugugi, aga pea on uimane ja kondid wäsinud."

„Tule, ma kannan su koju."

„Ära narri mind, ega ma laps ole."

Seda üteldes tõusis Priidu kohe püsti ja hakkas tuikudes minema. Willu toetas teda, üteldes, et sedawiisi soojem olla käia. Muidu ei oleks Priidu ennast toetada lasknud. Kallist rüütlimõõka ei wõtnud sepp kaasa, sest see oli nüüd korraga tema silmas warastatud asi.

Kaua peale keskööd jõudsid nad Risti talusse, äratasid perenaise unest ja rääkisid talle kõik, mis sündinud.

„Kui Mai rüütlit armastab ja ise tema kaasa tahtis minna, mis seal siis parata?" ütles Krööt tuimalt.

„Kas sa nüüd näed oma kaswutamise wilja?" küsis sepp kurwalt. „Oma wööriti õpetustega ja wõõraste armastamisega oled sa waese Maie peast hulluks teinud, nii et ta enam au ega häbi wahet ei tunne, waid ise hukatuse sisse jookseb."

„Mis ta siis õige pidi tegema?"

„Surm on parem kui autu elu."

„Sure ise, kui surm sulle n'a magus on. Sina, mats, ei teagi, mis aus wõi autu elu on. Kas sina arwad ennast paremaks, kui rüütel Goswin on? Minu meelest on sada korda ausam toredas lossis elada, kui mõne pärisorja urtsikus. Kui Maria sest wiimati aru on saanud, siis ei olegi ta nii loll kui sina arwasid. Paras sulle! Teinekord ära pista oma töntsi nina wõõraste asjade wahele... Tohoo, mis sel arus on?"

Wiimased sõnad olid Priidu kohta öeldud, kes järsku üles karanud oli ja põlewate silmadega ema otsa wahtis. Priidu keeletust suust woolas kõne, millest ema aru ei saanud, mille ähwardaw, wihane kõla aga aimata laskis, et need õnnistamise sõnad ei olnud. Wõtame Willu kõrwad ja kuuleme, mis Priidu kõneles:

„Sest päewast saadik ei ole sa enam minu ema. Ma olen ilma emata ja õeta. Õde kukub hõisates häbi-

porisse ja ema kiidab seda heaks! Ära neetud olgu mõlemad! Ennem tahan nälja ja külma kätte surra, kui weel jalga selle katuse alla tõstan. . . Lähme, sepp!"

Priidu wõttis Willu käest kinni ja tõmbas ta uksest wälja.

„Priidu, ae Priidu, mis sul on?" hüüdis ema ahastuses. „Kuhu sa pimedal ööl weel lähed? . . . Pagan selle sepa sisse!"

Krööt jooksis õue ja kuulis weel wärawa raksumist.

„Priidu! Pai Priidu, miks sa minu üle pahandad? Miks sa minu eest ära jooksed? Ma pole sulle ühtegi paha sõna ütelnud... Pai kulla poeg, tule tagasi! Priidu!"

„ . . . iidu!" kajas mets wastu.

Kröõt toetas end ukse piidale ja puhkes suure häälega nutma.

10.

Sepp ja Priidu olid sest päewast saadik kadunud. Sellid ütlesid, peremees olewat wist jälle wõõrale maale reisinud. See sõnum ei pannud kedagi imestama, kes sepa harjunud wiisiga tuttaw oli. Imeks sai asi alles siis, kui kewade, suwi ja sügise mööda läksid ja sepp ikka weel tagasi ei tulnud.

Waheajal oli mässawate eestlaste õnn nendest lahkuma hakanud. Nad olid küll wõõra tõu Eesti- ja Saaremaal peaaegu sootumaks ära häwitanud, mõned kindlad kohad ära wõtnud ning suure wäega Tallinna ja Haapsalu piiskopi lossi ümber piirama hakanud. Nüüd aga kutsusid need wähesed Eestimaa mõisnikud, kes juhtumisi elusse olid jäänud, ja Daani maawalitseja Liiwi landmeistrit endale appi. Selleaegne landmeister Burk-

hard von Dreylewen oli ka kohe abiandmisele walmis. Ta kartis samasugust mässu ordu maades tekkiwat, kui Eestimaa talupojad ennast jäädawalt wõõraste ikkest oleksid wabastanud.

Landmeister tõttas tugewa wäega Tallinna alla ja wõitis eestlased werises lahingus ära, enne kui hiljaks jäänud rootslased Soomest ja wenelased Pihkwast neile appi jõudsid tulla; eestlased, umbes kümmetuhat meest, langesid peaaegu kõik wõideldes, nende hulgas ka Tasuja, selle mässu hing ja wiimne täht maarahwa lootuste taewas.

Aga ka ordurüütlite wägi oli, kuigi Saksa ajaraamatud seda salgawad, lahingus nii kokku sulanud, et landmeister mässu kohe täiesti lämbutada ei suutnud. Tallinna alt läks ta Läänemaale ja sundis eestlasi küll Haapsalu lossi eest taganema; aga nad kogusid end metsadesse ja tikkusid igal sündsal silmapilgul uuesti sakslaste kallale. Saarlased olid end täiesti wabaks teinud ja endale „kuninga" walinud.

Sügisel saatis Saksa ordu ülem walitseja, hochmeister Ludolf König sõjawäe Liiwi landmeistrile appi. Selle wäe ülem, komtur Hinrik Dusmer, oli kõwa käsu saanud kõiki Harju, Lääne ja Saaremaa talupoegi kui ristiusu waenlasi korraga maa pealt kaotada. Wiljandi maakonnast läbi minnes katsus Dusmer sealseid talupoegi igapidi hirmutada, et nad tema selja taga mässu ei tõstaks. Kõige tugewamad mehed wõeti kaasa, et oma wendi häwitada aitaksid, teised tehti raskete maksude ja moonawedamise sunniga paljaks ja nõrgaks; kõige wähemat tõrkumise märki nuheldi hirmsa waljusega.

Nüüd kahetsesid Wiljandi mehed, et nad sepa Willu ja Tasuja saadiku manitsusi kuulda ei wõtnud. Oleksid nad Daani eestlastega üheskoos täie jõuga sõdima haka-

nud, siis ei oleks, nagu neile nüüd paistis, ka ordu wägede wõitmine wõimata asi olnud; ja kuigi neid oleks wõidetud — palju pahem poleks nende põli wõinud olla, kui ta praegu oli. Nad ei olnud mässanud, aga neid nuheldi kui mässajaid. Säherdune ülekohus tegi kõige paremad ja kannatlikumadki wihaseks. Elu oli kõigile läilaks läinud, aga parem oli siiski wahwasti wõideldes, kui nälja ja piinajate kätte surra. Mehed hakkasid seppa taga igatsema ja ootasid põnewusega seda silmapilku, mil ta uuesti nende keskele astuks ja neid oma wõimsa häälega, kui mitte wõidule, siis ometi werisele kättemaksmisele ja ausale surmale kutsuks.

Sepp tuli wiimaks.

Ühel päewal — see oli juba talwe hakatusel — nägid sepapajast möödaminejad teda jälle alasi ees seiswat ja rauda taguwat, nii et sädemed lendasid. Kes aga sepaga juttu hakkas tegema, nägi warsti, et temaga suur muudatus oli sündinud. Ta näis naeru ja nalja unustanud olewat; oma juhtumistest ei rääkinud ta sõnagi. Temaga ühes oli ka Priidu tagasi tulnud ja, nagu näha, sepa selliks hakanud; oma isamajasse ei tõstnud ta jalgagi. Päewad läbi tegid mõlemad agarasti tööd, õhtutel luusisid nad mööda külasid. Talupojad omalt poolt käisid neid sagedasti sepapajas waatamas ja kadusid ajuti tundide kaupa pimedasse kolikambrisse, mis, nagu teame, sepapaja kõrwal oli. Wahel oli hoopis arusaamata, kuda pisukene kongi sarnane kambrike nii suurt inimeste hulka enese sisse wõis mahutada.

Hinrik Dusmer oli oma sõjawäega juba edasi läinud ja häwitas läänlaste riismeid, mis esimesest sõjast järele jäänud.

Sakalamaal walitses täieline rahu.

11.

Risti Krööda südamerahu oli Priidu kadumisest saadik rikutud. Poja arusaamata needmine oli tema muidugi nõrka waimu nii põrutanud, et ta ajuti meelesegaduse tundemärka ilmutas. Krööt nuttis täied päewad läbi, ootas tundide kaupa õuewärawa wahel poja tagasitulekut, hüüdis kaebliku lt tema nime ja käis teda metsas ning külades taga otsimas. Kui Priidu ikka kadunuks jäi, ärkas ema südames palaw igatsus tütre järele, kes enesest ka midagi kuulda ei lasknud. Krööt käis mitu korda Puidu mõisa wärawa ees, aga teda ei lastud kõige ärdamatest palwetest hoolimata sisse, ja Maie nägu ei saanud ta eemaltki näha. Wiimaks läks ta koguni Wiljandi komturi paluma, et see wennapoega Maie lahtilaskmisele sunniks, aga komtur saatis ta paha meelega minema ja keelas jälletulemise kõwasti ära. Krööt hakkas põdema ja lamas sügise läbi sängis. Alles jõulukuus tõusis ta jälle jalule, aga endisest Kröödast ei olnud muud järele jäänud kui paljas wari; ta oli nii wanaks ja jõutuks saanud, et hale oli teda waadata. Siiski näisid ta kärsitus ja rahutus weel kaswanud olewat. Kadunud lapsi ei kaebanud ta enam teiste kuuldes taga, aga üksipäini korutas ta nendega pikki jutte; inimesi ei sallinud ta silma all ja oma orjadele oli ta päris nuhtluseks. Kord kuulis ta kogemata, et Priidut sepapajas nähtud. Jala pealt tõttas ta üksipäini metsast ja lumest läbi sinna ja langes rõõmu pärast karjudes poja kaela ümber. Aga Priidu tegi enese kohe ta käte wahelt lahti ja näitas käskiwalt sepapaja ukse poole. Poja kuri nägu kohutas waese ema nii ära, et ta sõnagi suust wälja ei saanud, waid tummalt ja aralt minema läks. Sest saadik luusis ta tihtilugu sepa-

paja ümber, kaugeltki poega näha lootes; sisse ei julenud ta astuda.

Ühel õhtul — see oli nädal enne Jõulut — nägi ta seppa ja Priidut sepapajast wälja tulewat ja metsa minewat. Krõõt läks kaugelt neile järele; ta hoidis ennast nii hästi warjul, et mehed, ehk nad küll tihti tagasi waatasid, teda ei näinud. Tee wenis pikale. Päike oli juba looja läinud, aga särawad tähed ja õhetaw lumi andsid nii palju walgust, et kaugele näha wõidi. Krõõt oli wäsinud, sest ta oli oodates mitu tundi märgade jalgade peal seisnud; mehed sammusid kiiresti edasi; waesel naisel oli peaaegu wõimata pehmest lumest läbi sõtkudes neile järele jõuda. Aga määratu armastus poja wastu ja ihaldus, teda nii kaua kui wõimalik silma ees näha, andsid talle üleloomulist jõudu.

Sepp ja Priidu kadusid wiimaks lumiste küngaste ja nende peal paistwate walliriismete wahele. Krõõt tundis seda kohta ja teadis selgesti, et siin tondid ja kodukäijad paika pidasid; ta arwas seekord, padrikus peidetult seisma jäädes, ise oma silmaga tonta nägewat. Nad tulid hulgakaupa mitmest küljest, libisesid kui kehata warjud üle tumedasti walgendawa lagendiku ja kadusid kõik waremete wahele. Igal muul ajal oleks ebausklik Krõõt säherdust wiirastust nähes kas hirmu pärast kohe surnud wõi wähemasti üle pea kaela plagama pannud; seekord ei tundnud ta hirmu, waid oli walmis poega waimudegi eest kaitsma.

Kui tükil ajal enam ühtegi tonti näha ei olnud, astus Krõõt ise julgel sammul waremete wahele, puges pimedasse nurka ja jäi kuulatama. Inimese hinge ei olnud kusagil näha, aga maa alt oli kauget, tumedat kõminat kuulda. Ettewaatlikult edasi ronides ja roomates

leidis Krõõt, et kõmin ühe pool lagunenud wõlwialuse hakatuses kõige selgemini kuulda oli. Ta hakkas wõlwialust mööda edasi kobama ja nägi warsti eemalt tulewalguse kuma. Krõõt wärises kui palawikus, aga uudishimu ja poja nägemise igatsus kihutasid teda edasi. Kõminat wõidi nüüd juba selgesti kui hulga inimeste koosrääkimist ära tunda. Korraga waikis müdin ja siis hakkas sepa Willu tuntud hääl üksipäini kõnelema. Krõõt jäi seisma ja kuulama.

„Meie, sakalaste, wahel on kõik juba selge," rääkis sepp kaugele kõlawa häälega, „aga Järwa ja Ugenuse meestele, kes siia kokku tulnud, tahan ma nüüd weel kõik täielikult ette panna, et nad siis teaksid, kas maksab meiega ühes sõdima hakata wõi mitte. Enne tuletan weel kord meelde, et meie kõik wandunud oleme sellest, mis siin räägitakse, kellegile sõna lausuda. Äraandjaid neelaku maa enese sisse!"

„Mina olen nüüd Nowgorodis, Pihkwas ja leedulaste juures käinud. Mu waew ei olnud asjata, sest wenelaste ja leedulaste würstid on kindla sõnaga tõotanud, et nad meile appi tulewad, kui näewad, et meie tõesti sõjale walmis oleme. Selle tunnistuseks nõuawad nad, et meie kõige pealt Wiljandi lossi ära wõtame. On see meil korda läinud, siis ei ole abisaamise pärast enam kahtlemist. Wenelased ei karda saksu, nad on neid juba sagedasti wõitnud. Leedulased wihkawad Saksa ordut wist weel enam kui meie. Neil on seks põhjust küllalt. Alles hiljuti käisid ordurüütlid ja nendega mõned Saksa würstid leedulaste maad laastamas. Hulk külasid häwitati ära, palju mehi tapeti maha, naised ja lapsed wiidi wangi. Plonjani linnas oli nelituhat inimest, kui sakslased teda suure wäega sisse piirasid. Nad ei saanud

linna enne kätte, kuni nad ta tuliste nooltega põlema pistsid. Paganad ei tahtnud elusalt armutute kristlaste kätte langeda. Nad pisisid teine teist wastastikku mõõkadega läbi ja langesid tulde. Kõige wiimsed laskfid end wanast preestrinaisest ära tappa, kes siis ise elusalt tulde läks. Nüüd alles tungisid rüütlid linna sisse, puistasid paganate põrmu tuulde ja tegid linna maatasa. Leedulased aga on ordurüütlitele igawest waenu ja hukatust tõotanud.*)

„Nõnda wõime sealtpoolt kindlasti abi loota. Parem oleks küll, kui meil wõõrast abi waja ei oleks, sest aitajad nõuawad waewatasu ja hakkawad meid waremalt wõi hiljemalt ise rõhuma. Meie ei ole wäetimad lapsed. Wennad Eestimaal on küll hädas, panewad aga ikka weel wisalt wastu. Saarlased on weel oma peremehed ja walmis wõõraste wõimu ka suurel maal murdma tulema. Kui meie nüüd korraga rüütlitele selga langeme, siis wõime neist küll jagu saada; on nad kord meie maalt wälja aetud, külap me siis ka piiridel walwata mõistame.

„Igapidi aga peame kõige enne Wiljandi lossi kätte saama, et waenlasel meie selja taga kindlat toetuspaika ei oleks. Selleks on meil hea nõu leitud. Sõjariistu on minu maa-aluses sepapajas nii palju walmis, et neist lossi kaitsjate suigutamiseks jatkub; külap edespidi ordu sõjamehed ise meile sõjariistu juure muretsewad. Lossi sisse peaseme nii: Toomapäewal peawad Wiljandi maakonna mehed, nagu see igal aastal olnud, kümnest lossi wedama. Nüüd paneme wilja asemele kõige tugewamad

*) See tõotus läks täide. Saksa ordu wõim murti leedulaste poolt saja aasta jooksul mitmes lahingus ja orduriik langes peale werist Tannenbergi lahingut (1410) leedulaste ja nendega ühendatud poolakate walitsuse alla.

mehed kottidesse ja saadame nad wara hommikul, kui rüütlid weel magawad, lossi. On reed kottidega lossiõues, siis seowad wooriwedajad kottide suud lahti, mehed roniwad wälja, raiuwad kohmetanud sõjamehed maha ja wõtawad unised rüütlid wangi."

„Mina ise katsun õhtul enne seda kudagiwiisi lossi pääseda ja ööseks sinna walwama jääda, et kogemata äpardust ei juhtuks. Peaks midagi karta olema, siis annan lossist kohe märku. Minu truu seltsimees Risti Priidu on kohe esimese ree peal . . . Tohoo, mis karjatamine see oli?"

Kröõt põgenes kui kohutatud emahirw. Hädaoht, mis poega ähwardas, oli ema rinnust walusa karjatuse kiskunud. Tagaajajaid enese kannul aimates jooksis ta hullumeelse jõuga waremetest wälja ja jäi alles kaugel padrikus lõõtsutades seisma. Waremete wahel liikusid mõned mustad kujud. Nende hääled olid waikfel ööl selgesti kuulda:

„Minu arust oli see mõne ehmatanud naise kiljatamine."

„Tühi jutt. Missugune naine südaööl jalga siia julgeb tõsta?"

„Mina kuulsin selgesti öökulli huikamist."

„Noh muidugi, öökull ja muud midagi."

„Ega see wist head ei tähenda."

„Öökulli hääl tähendab ikka õnnetust."

„Usud sina wanade naiste lori? Öökull on rumal elajas; tema ei wõi inimeste asjust midagi teada, weel wähem neid ette kuulutada."

„Andku taewas!"

12.

Päewal enne Toomapäewa tuli sepp Willu suure wiinaankruga Wiljandi lossi. Teda lasti kui tuntud meest ja komturi sõpra igal ajal keelmata sisse. Sepal oli wiisiks wõetud, et ta igakord, kui wõõralt maalt tagasi jõudis, komturile mõne jahikoera wõi ankrutäe kõige paremat marjawiina tõi. Muidu oli ta ikka esimesel päewal peale kojutulekut komturi waatama läinud. Seekord oli ta kingi kätteandmisega kaks nädalat wiibinud, aga selle eest oli ka kink kallim kui enne kunagi. Komturi ei olnud kodus ja sepp jäi teda lossis ootama. Igawa ootamise kergituseks laskis ta alt linnast omal kulul aamitäie kõige kangemat wiina tuua ja pidas õhtul lossi sõjameestega rõõmsat joomapidu. Aeg ajalt luusis ta õues ja lossis ümber, lobises palju sõjameestega, pakkus ennast nende juure öömajale ja lubas weel aamitäie wiina muretseda.

Hilisel õhtul tuli Risti Krõõt lossiwärawa ette ja palus komturi jutule saada. Wahid ei lasknud teda sisse, öteldes, et komtur wälja sõitnud. Krõõt jäi wärawa taha ootama. Pika külmawärina ja hambalõgina järele kuulis ta aisakellade kõlinat ja kapjade müdinat. Tore saan, milles komtur kahe orduwennaga istus, sõitis wärawa ette. Herrad olid heas tujus, sest nad tulid wõõraspidult ühe rikka mõisniku juurest, kelle tütart komturi wennapoeg, noorem Goswin Herike kosis. Täna oli kihlamine olnud.

„Komturi herra, komturi herra!" kiunus kaeblik hääl tee kõrwal ja Krõõt langes põlwili lume sisse. „Lubage sõna rääkida!"

„Sest naisest ei saa ma enne surma lahti," tõreles komtur paha meelega. „Mis sa jälle minust tahad, wana-

moor? Eks ma ütelnud sulle minewal korral, et sa enam mu silma ette ei pea tulema? Mul on himu sind kuhugile maa alla peita, et ükskord rahule jääksid. Kasi minema ja täna Loojat, et ma täna heas tujus olen."

Lossiwäraw tõmmati üles ja hobused liikusid. Krööt haaras saanist kinni ja ütles tasa, aga tungiwalt:

„Kui Te mind kuulda ei wõta, siis olete homme surnud."

„Pea, kutsar!" hüüdis komtur ja ronis saanist wälja. „Mis sa jampsid, naine?"

„Minu käes on Teie ja kõigi sakste elu," sosistas Kröööt. „Wiige mind ühte kohta, kus ma Teiega üksinda wõin rääkida. Täitke mu palwet, komturi herra, muidu sünnib hirmus õnnetus."

„Tule mu järele," ütles komtur. Orduwendi käskis ta edasi sõita ja wiis Kröööda wärawawahi tühja kongi.

„Nüüd räägi, naine, ja hoia ennast tühja lori eest!" ütles ta karedalt.

„Enne tõotage mulle üht palwet täita," palus Kröööt. „Ma ei palu muud kui oma poja elu."

„Kes siis tema elu tahab wõtta?"

„Teie ise, komturi herra."

„Oled sa hulluks läinud?"

„Teie käes seisab wõimus Priidu elu ja surma üle. Kui Teie mulle tema elu kingite, siis pääsete ise surmast."

„Räägi ruttu, küll siis näeme."

„Ei, enne tõotage, et Teie mu poja, kui ta Teie kätte sattub, mulle elusalt tagasi annate."

„Aga kui ta süüdlane on?"

„Temal ei ole mingisugust süüd. Ta on ennast kurjade kiusajate läbi nii kaugele eksitada lasknud, et wast

hirmsa süü osaliseks wõiks saada. Selle eest tahan mina teda hoida."

„Kui tal süüd ei ole, siis ei wõta ka keegi ta elu. Aga nüüd räägi ruttu, muidu lasen sinu suu wägisi lahti teha."

„Tootage enne..."

Komtur tõukas ukse lahti ja hüüdis sulaseid.

„Komturi herra, ärge hüüdke sulaseid, ma tahan kõik tunnistada!" karjatas Krõõt. „Teie näete siis isegi, et Priidul süüd ei ole, waid kõik on äraneetud sepa süü!"

Komtur käskis sulaseid, kes juba joostes tulid, oodata ja tõmbas ukse jälle kinni. Nüüd rääkis Krõõt kõik wälja, mis ta wana kantsi waremetes kuulnud. Oma kustumata wiha sepa wastu tõendas ta sellega, et kuuldud sõnadele hirmsaid sajatusi ja sõimusõnu juure luuletas, mida sepp rüütlite ja sakste kohta olewat tarwitanud. Teadmata on, kumb asi Risti Krõõta enam äraandmisele awatles, kas hirm poja elu pärast wõi himu sepale kahju teha.

„Näete nüüd ise, komturi herra, et Priidul sugugi süüd ei ole, waid et kõik pagana sepa süü on, kes wist praegu juba siin Teie ja kõigi sakste elu waritseb," lõpetas Krõõt oma juttu.

„Sinu poeg on ise süüdlane," ütles komtur kulmu kortsutades. „Ta on rahutu inimene, keda talupoegade hulka ei tohi jätta. Tänu pärast tahan ma temale sinu palwet mööda elu kinkida, aga ta jääb igaweseks ajaks wangi... Wait! Mitte sõna enam! Sina ise jääd ööseks siia wahi alla, et su wallalise keele läbi kahju ei sünniks. On su poeg tõesti esimese ree peal, siis lasen ta elusalt kotist wälja tõmmata ja sa wõid teda wiimast korda näha. Pärast ei näe tema enam päewawalgust ja niisama käib sinu käsi, kui sa iialgi weel lossi ligidale tuled."

„Komturi herra, weel üks sõna!" kisendas Kröõt hirmsas ahastuses; aga komtur oli juba uksest wälja läinud ja ukse lukku keeranud.

Seni oli sepp Willu sõjameestega soojas toas priskesti purjutanud. Meeste näod lõkendasid, mõned noorskasid, käed pea all, laua ääres, mõned juba selili põrandal, kuid sepp walas kannud ikka uuesti täis ja tõendas, et kaks waati täna tühjaks pidada saama.

„Olgem täna rõõmsad, sest homme wõime surnud olla!" naeris ta salalikult.

Sulased ei lasknud end sundida, waid jõid wahwasti, kiitsid sepa lahket kätt ja mõnasid rüütlite ihnust, kes neile nii häid pidusid iialgi ei walmistanud.

Öö oli juba käes, kui sepale teada anti, et komtur koju tulnud ja teda enese juure kutsuwat.

„Ma tulen pea tagasi," ütles Willu üles tõustes. „Jooge tublisti, mehed, kuna juua on. Teises ilmas ei ole wiinamägesid."

Ta wõttis ankru kaenlasse ja läks sulase järele. Sulane wiis ta kõrgesse, kitsaste aknatega kambrisse, kus wahaküünlad põlesid ja laual kuld- ja hõbepeekrid kiiskasid. Komtur ja mõned ordurüütlid istusid laual ja jõid kallist wiina. Komtur wõttis sepa teretuse lahke näoga wastu ja hüüdis:

„See on ilus, sepp, et sa wanu sõpru ei unusta. Oled ennast sel aastal kauemini oodata lasknud kui muidu. Wahest tõrkusid selle pärast, et ma sind wiimati pisut pahandasin? Lepime ära. Ma palun oma eksitust siin orduwendade ees andeks. Kas oled nüüd rahul?"

Willu ei leidnud kohe wastust.

„Sa kannad ikka weel wiha?" kõneles komtur edasi. „Noh, kuule siis, mis ma weel sinu lepitamiseks olen

teinud. Sa kannad ikka weel Wiljandi lossi pärisorja nime, aga sa oled ordut kui sõjamees nii kaua ausasti teeninud ja temale nii palju häid sõjariistu sepitsenud, et meil ammugi nõu oli sind wabaks meheks teha. Ma palusin kohe pärast sinu pahandamist landmeistrit sinu wabakslaskmise asjus, aga sõja pärast on wastus wiibinud, et hiljuti alles siia jõudis. Nüüd küsin ma sinult: kas tahad ise waba mees olla?"

„Tahan küll," wastas sepp tumeda häälega.

„Siis pane ankur maha ja astu ligemale!"

Sepp tegi, kuda kästud.

„Heida põlwili!" ütles komtur.

Ühe silmapilgu jäi sepp wiiwitama; siis nõtkus ta mõrudal näol ühe põlwe peale. Komtur andis talle kerge kõrwalopsu ja ütles:

„See olgu wiimne kõrwalops, mis sa kui pärisori tõrkumata pidid kannatama. Kui waba mees ei tohi sa ennast kellegist enam lüüa lasta. Tõuse üles ja wõta oma priiusekiri."

Komtur wõttis laualt pitseriga ehitud pergamendi ja andis ta Willu kätte. Siis raputas ta õnne soowides sepa kätt.

Willu käsi wärises, kui ta kalli priiusekirja põue pistis; komturi heldus oli tema pehmet südant nii sügawasti liigutanud, et ta waewalt pisaraid suutis sumbutada. Mitte üht sõna ei saanud ta suust wälja. Komtur oli tüki aega wait ja waatas nagu midagi oodates sepa otsa.

„Nüüd oleme tasa," ütles komtur wiimaks tumedalt. „Sina oled mind surmast, mina sind orjusest päästnud. Joome lepingu liiku!"

Sepp wõttis karika, mida talle pakuti, loksutas poole wiina maha ja jõi teise poole ühe lonksuga ära. Nüüd alles pääsid ta keelepaelad wallali.

„Tänu Teile, komturi herra, priiuse ja hea-lonksu eest," ütles ta sügawas liigutuses. „Praegu leian waewalt sõnu oma tänu tunnistuseks, aga edespidi, wõib olla peagi, tahan seda teoga tunnistada. Nüüd palun esiti wana auandmise märgiks selle ankrutäie marjawiina, millest paremat maa peal ei ole, wastu wõtta ja kohe katsuda."

„Näita siia!" ütles komtur.

Willu tegi ankru lahti ja walas peekrid täis. Wiin oli tõmmukat karwa, imehea lõhnaga.

„Ega siin kihwti sees peaks olema?" ütles üks orduüütel pool naljatades, pool tõsiselt.

„Ei ole," kinnitas komtur. „Ma tunnen seppa!"

Ta pani peekri huulte külge ja jõi ta wahet pidamata tühjaks.

„Imeline wiin!" ütles ta keelt laksutades. „Su kink on nii kallis, et ma seda tasumata ei wõi jätta. Tule, ma kingin sulle ühe asja, mis sinu kingi wääriline on. Teie, orduwennad, olge tunnistajateks, et ma sepast kitsim ei ole. Lähme kohe!"

Komtur wõttis laualt lühtri wahaküünlaga ja läks eel, sepp ja rüütlid tema järel. Nad sammusid pikast trepist alla ja läksid mitmest wõlwialusest läbi. Komtur keeras wiimaks ühe raudukse lahti, mille läbi nad madalasse, sumbunud õhuga täidetud ruumi astusid, kus wahaküünal waewalt põleda suutis. Tagumises otsas olid kaks paksu sammast, mis niisket, hallitanud kiwiwõlwi kandsid. Komtur käskis seppa sammaste wahele astuda ja terawasti tagumist seina silmas pidada. Sepp täitis

wastu tahtmiſt käsku. Ta süda oli aruſaamata põhjuſel walutama hakanud. Tähendatud kohal ei näinud ta muud kui luku taoliſt wigurit, mis ſeina ſiſſe oli müüritud. Wigur oli kentſakas ja ſepp hakkas teda asjatundlikult uurima, ilma et õiget aru kätte oleks ſaanud.

„Kas hakkad nüüd aimama, mis ma ſulle kinkida tahan?" küſis komtur ta ſelja taga.

„Ei ſugugi," wastas ſepp rõhutud häälel. Ta kõri oli kinni nööritud.

„Ma kingin ſulle elu, mäsſaja!" müristas komtur hirmſa häälega.

Samal ſilmapilgul hakkas wigur ſepa ſilma ees liikuma, põrand wajus ta jalge alt ja ſepp tundis ennaſt maa alla kukkuwat.

Kui Willu kohmetuſeſt toibus, ei näinud ta kuſagil enam wähemat walguſe kiirt. Sumbunud õhk ja mädahais panid teda läkastama. Eneſe all tundis ta poriga ſegatud märga põhku olewat ja kätega ümber katſudes leidis ta ennaſt nelja kitſa kiwiſeina wahelt. Ta kargas püsti ja ſirutas käed ülespoole, aga ſõrmed ei ulatanud lakke. Ta katſus ronida, aga ſeinad olid nii libedad, et ſõrmed kuhugile kinni ei hakanud.

Sepp ei wõinud enam kahewahel olla: ta oli ſügawa, pimeda haua põhjas.

Silmapilguks tegi mõte, et ta ennaſt kawalaſt rüütliſt nagu rumal laps petta laſknud, ſepa mõistuſe ſegaſeks. Ta tagus ruſikatega wastu ſeinu, et weri taga, kiskus eneſe karwu ja karjus hirmſasti. Kui keha wäſinud ja aru jälle ſelginud oli, istus Willu maha, mattis pea käte wahele ja himustas ſurra. Surm ei tulnud, waid tuim, tundmuſeta ja himuta olek, mis uni ei olnud. Kui kaua ſee kestis, ſelleſt ei wõinud ſepp eneſele aru anda. Kord

arwas ta kauget, tumedat hädakisa kuulwat. Jälle kargas sepp püsti, peksis rusikad wastu seina weriseks, katsus karates lakke kinni hakata ja hüüdis Jumalat ja inimesi appi. Keegi ei kostnud. Kauge kisa lõppes pea ja sepa ümber wältas jälle hauawaikus.

13.

Toomapäewa on eestlased wanast saati õnnetuse päewaks pidanud. „Toomas" tähendab mõnes kohas otsekohe surma ja hukatust, ja „Tooma kange käsi" on katk. Õlut ei juletud sel päewal teha, sest et Toomast, see on surma, tõrde kardeti pugewat.

Wara hommikul tõmmati Wiljandi lossi wäraw üles ja pikk rida regesid, wiljakotid peal, sõitsid lossi õue. Wooriwedajad lõid silmanähtawalt kohkuma, kui kõiki rüütlid ja sõjamehi juba nii wara wäljas nägid. Suurem hulk regesid oli weel wärawa taga, kui wiimane korraga maha lasti. Sõjamehed kargasid nüüd igast küljest wooriwedajate kallale; need jõudsid waewalt ehmatuse pärast karjatada, kui nad juba tükkideks raiutud olid. Nüüd hakati kottisid odadega läbi pistma. Mõnest kotist katsusid mehed wälja ronida, aga waewalt tuli kusagil pea nähtawale, kui ta ka kohe puruks löödi. Jäätanud õues sirisesid sooja were ojad. Haawatute ja surijate hädakisa pani õhu wärisema. Kisa ei kestnud kaua, sest odad ja mõõgad tegid agarasti waigistamise tööd.

Üks ainuke regi, nimelt kõige esimene, oli werest puhtaks jäänud. Ree peal olid kolm kotti, aga neid ei olnud sõjamehed läbi pistnud, ainult kottide suud kõwasti

kinni nöörinud ja ree wahi alla pannud. Kui tapmise töö lõpetatud oli, käskis komtur Risti Krööta wälja tuua, kes wärawawahi kambrikeses wangis oli. Uneta öö, kuuldud surmakisa ja kole waade ta silmade ees olid Krööda nii nõrgaks teinud, et ta sulaste toetusel waewalt jalgu suutis liigutada. Teda talutati puutumata jäänud ree juure.

„Sinu poeg on armu leidnud," ütles komtur lahkesti. „Sa wõid weel wiimast korda teda waadata, enne kui ta wangitorni heidetakse, kust pääsemist ei ole. Sulased, tõmmake mehed kottidest wälja!"

Kottide suud seoti lahti, wõeti seesolewate talupoegade käest mõõgad ja kirwed ära ja kisuti neid endid karwupidi kottidest wälja. Üks langes kohe põlwili ja hakkas lõdisedes armu paluma. Teised jäid, pead norus, seisma ja ootasid tummalt surmahoopi. Krööt wahtis pärani silmil nende otsa. Priidut ei olnud nende hulgas!

„Kus Risti Priidu on?" küsis komtur kulmu kortsutades.

„Siimu Madise ree peal ta wist oli," ütles üks talupoegadest pool tahtmata.

„Kus see regi on?"

Mees tähendas käega ühe ree peale, mis werest nõretas.

„Eks ta pidanud esimese ree peal olema?" ütles komtur tumedalt.

„Eks ta esiotsa olnud küll esimese ree peal, aga meie weomees tahtis kõigist julgem olla ja ajas teistest mööda," seletas talupoeg.

Krööt tuikus näidatud ree juure. Esimesest kotist rippus mees poole kehaga ree tiiwalt maha. Pea oli

lõhki raiutud ja käharad juuksed täis tarretanud werd. Krööt tõstis surnu pea üles...

„Su isa ja ema on sind tapnud!" karjatas ta järsku ja kukkus sinnasamasse maha. Sõjamehed tõstsid ta üles ja leidsid, et ta nägu niisama külm ja tarretanud oli kui see, mida ta kõwasti käte wahel hoidis. Surm oli Priidu igawesest wangipõlwest lahti mõistnud ja ema ning lapse niisuguse sidemega ühendanud, mida miski eksitus ega wiha enam ei lahuta.

Eestlaste suur mäss lõppes hoopis õnnetul wiisil. Mõõk, nälg ja katk murdsid poole rahwast maha; järeljääjad paendusid weel raskema ikke alla. Kõige kauemalt ja wisamalt panid saarlased wastu; aasta pärast olid ka nemad wõidetud, üheksatuhat inimest surmatud, nende „kuningas" jalgupidi üles poodud ja wiimsed wabaduse riismed nii siin kui mannermaal raudse luuaga wälja pühitud. Rahu walitses jälle kõigel Liiwi- ja Eestimaal, mis nüüd mõlemad Saksa ordu raske käe all õhkasid. Maa imes wereojad enese sisse ja tuul laotas surnuhaisu laiali.

Sepal Willul oli priiusekiri põues, aga ta oli igawene wang, kes elu otsani enam päewawalget näha ei saanud. Aga mis seal palju kurta? Tema lugu ei olnud pahem kui terwe rahwa lugu, kelle wangipõlweks raske orjus oli ja kelle elutaewäst ebausk, toorus ja wiletsus pilkase pimedusega katsid. Sepp Willu unustas taewa tähtede läike, lillede lõhna ja lindude laulu; tema rahwas on oma terwe ajaloo ära unustanud.

Sepal oli wisa elu. Talle anti wähe ja wiletsat toitu, aga ta ei surnud nälga. Ta hingas igapäew lämmastawat hauaõhku ja magas pori sees, aga ta jäi

ikka elusse. Ta liikmed läksid tuimaks, kõik tundmused töntsiks, ta oli ammugi peast nõdraks läinud, aga ta elas siiski.

Weel mitu ja mitu aastat pärast suurt mässu käis üks wanatüdruk, keda Risti Maieks kutsuti ja lollakaks arwati, kord nädalas lossis, kuhu ta oma waba talukoha peale pandud maksu wõiga ja munadega tasus. Ta ei unustanud millalgi sõjameestelt ja sulastelt küsida, kas igawene wang Willu weel elab? Kümne aasta jooksul sai ta ikka wastuseks, et wang weel elus, ja igakord läks siis lollaka tüdruku nägu rõõmsaks.

Ühel päewal öeldi talle, et Willu olla surnud. Mai puhkes suure häälega nutma ja tõttas surnud wangi keha omale paluma. Selleaegne komtur — see oli juba kolmas pärast ammu surnud Herike't — oli hea südamega mees ja käskis lollaka wanatüdruku palwet täita. Wangi surnukeha tõmmati august ja pandi Maie ree peale. Waewalt oleks keegi neid rohelise ja musta nahaga kaetud luid endise sepa Willu riismeteks tunnistanud! Mai ei olnud silmapilkugi kahewahel. Ta peitis surnukeha pehmesti õlgede peale, paitas tänades komturi põlwi ja sõitis kodu poole. Teel wõttis ta katte surnu näolt, silitas teda õrnalt, naeratas kurblikult ja ümises:

„Kuda wõisid sa mõtelda, et mina tõesti sind põlgan ja teda armastan? Oh sa rumal, rumal Willu! — Kui ma seda ei oleks ütelnud, siis oleksid sa minu eest otsekohe surma läinud... Kuda wõisin mina sind põlata, kallis Willu? Ma tahtsin ju, et sina mind pidid põlgama ja minu tühja pärast oma kallist elu mitte raiskama. Kas sa sest ilmaski aru ei saanud?... Oh Willu, Willu!... Sa põlgasid mind tõesti ja surid mind põlates. Mispärast surid sa, mu ainuke Willu? Mispärast?"